

Shiraz University
RiCeST
ISC

ISSN: 2008-7926

Journal of

Legal Studies

Vol. 18, Issue 3, Autumn 2026

JLS

Journal of Legal Studies

Journal Homepage: <https://jls.shirazu.ac.ir/>
doi: <https://10.22099/JLS.2025.53048.5348>

Research Article

An Analysis of the Legal Nature and Rules Governing Productive Credit Certificates in Light of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran's Regulations

Maryam Jalali *

Assistant Prof., Department of Law, Faculty of Administrative Sciences and Economics,
University of Isfahan, Isfahan, Iran

Article history:

Received: 08-07-2025

Accepted: 22-11-2025

Abstract

Introduction

Productive Credit Certificates (known as "GAM") are among the innovative financial instruments introduced into Iran's banking system by the 2019 resolution of the Money and Credit Council, with the aim of strengthening supply-chain financing and reducing producers' dependence on traditional bank loans. By mobilizing real and enforceable commercial receivables, GAM enable non-inflationary financing for productive enterprises. Despite their economic importance, the legal nature of these certificates and the scope of obligations among the applicant, the obligor, and the financial institution have not been clearly defined. The central question of this study is whether GAM should be construed as a form of guarantee—either assignment or joinder of liability—or as an independent commitment to

Please cite this article as:

Jalali, M (2026). An Analysis of the Legal Nature and Rules Governing Productive Credit Certificates in Light of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran's Regulations. *Journal of Legal Studies*, 18(3), 181-224. doi: <https://10.22099/JLS.2025.53048.5348>

* Corresponding author:

E-mail address: Ma.jalali@ase.ui.ac.ir

Copyright: C 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

payment distinct from the primary debt. The study aims to identify the appropriate legal framework consistent with current regulations and accounting principles, and to offer a jurisprudential and legal analysis of the parties' obligations under these certificates.

Methods

This research adopts a descriptive–analytical approach based on library and documentary sources. The data set includes the regulations and directives of the Central Bank of the Islamic Republic of Iran and the Securities and Exchange Organization, the standardized agency-and-guarantee contract, and doctrinal and jurisprudential writings concerning guarantee and commitment to payment. The analysis employed a systematic content-analysis method, supplemented by comparative examination of analogous instruments such as domestic letters of credit, bank guarantees, factoring, and debt purchase. In addition, the study investigated accounting aspects—particularly off-balance-sheet recognition and conversion upon default—to reveal the interaction between legal concepts and financial procedures. Finally, the validity of findings was cross-checked through consistency among statutory, jurisprudential, and banking practice sources.

Results and Discussion

The study finds that GAM are issued on the basis of an existing, genuine receivable between the obligor and the applicant, and that the financial institution, acting as both agent and guarantor, undertakes to pay the face amount of the certificates at maturity. However, from a legal and accounting perspective, issuance does not immediately create a bank liability, as the certificates remain recorded off-balance sheet until obligor default, becoming a recognized debt only upon payment by the bank. This structure conflicts with the classical concept of guarantee, which typically entails assignment or joinder of liability. Current regulations have thus established a dual framework: the obligor remains primarily responsible to the applicant, while the bank assumes a secondary yet binding obligation to pay the certificate holder without its liability being recorded as an existing debt. This structure aligns more closely with the doctrine of commitment to payment, under which a third party undertakes to discharge another's debt without becoming the principal debtor. Such a characterization is consistent with Imamiyyeh jurisprudence and explains both the independence of the bank's undertaking from the underlying commercial relationship and the preclusion of defenses based on that relationship against a bona fide holder. Comparative analysis further reveals that, despite functional similarities, GAM differ significantly from instruments such as letters of credit, bank

guarantees, factoring, and debt purchase in their legal nature, effects, and issuance procedures. Welfare cards linked to GAM share the same legal foundation, differing only in execution and operational details.

Conclusions

The findings demonstrate that interpreting GAM as a traditional guarantee or a third-party benefit does not capture their distinctive legal features. The commitment-to-payment model provides a more precise and coherent explanation and remains consistent with Article 10 of the Iranian Civil Code. Recognition of this legal framework by legislators and regulatory bodies would enhance transparency, legal certainty, and operational efficiency in supply-chain financing. Revising standard contracts and executive instructions to define the agent's role, clarify recourse mechanisms, and standardize accounting recognition procedures constitutes an essential step toward the sustainable development of the GAM system.

Keywords: Commitment to payment, Guarantee, Off-balance-sheet recording, Productive Credit Certificate (GAM), Supply-chain financing.

Ethical Considerations

Not applicable

Funding

Not applicable

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest

مقاله پژوهشی

تحلیل ماهیت و احکام اوراق گواهی اعتبار مولد در پرتو مقررات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مریم جلالی^{ip}

استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۱۷

اطلاعات مقاله

چکیده

اوراق گواهی اعتبار مولد (گام)، به منظور توسعه ابزارهای تأمین مالی زنجیره تولید، به موجب مصوبه شورای پول و اعتبار در سال ۱۳۹۸ ایجاد شده و تاکنون با اصلاحات مقرراتی متعددی مواجه بوده است. این اوراق بر دین واقعی و موجود متعهد به متقاضی صادر می‌شود و مؤسسه مالی به عنوان عامل و ضامن، متعهد به پرداخت دین در سررسید خواهد بود. اوراق گام قابلیت نگهداری تا سررسید، انتقال در زنجیره تولید و همچنین انتقال به بازار سرمایه توسط ذی‌نفع را دارد. پرسش اصلی این پژوهش، چیستی ماهیت حقوقی اوراق گام و نیز تعیین تعهدات اطراف آن است که با روش توصیفی - تحلیلی بررسی شده است. بانک مرکزی در قرارداد متحدالشکل «عاملیت و ضمانت اوراق گام» از قالب ماده ۱۰ قانون مدنی بهره گرفته، اما مفهوم ضمانت در این قالب روشن نیست و تبیین‌های موجود نیز پاسخ‌گوی پیچیدگی‌های آن نیست. با تحلیل دستورالعمل‌های بانک مرکزی و توجه به مبانی حقوقی، به

استناد به این مقاله:

جلالی، مریم (۱۴۰۵). تحلیل ماهیت و احکام اوراق گواهی اعتبار مولد در پرتو مقررات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. *مجله مطالعات حقوقی*. ۱۸. (۳). ۲۲۴-۱۸۱.

E-mail address: Ma.jalali@ase.ui.ac.ir

* نویسنده مسئول:

Copyright: C 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نظر می‌رسد نهاد «الزام به تأدیه» بهتر از سایر نظریه‌ها می‌تواند ماهیت این نوع ضمانت را تبیین کرده و ثبت اوراق گام به صورت زیر خط ترازنامه و عدم استناد به ایرادات روابط پایه در مقابل دارنده را توجیه کند. تعیین ماهیت، منجر به شناسایی دقیق احکام این اوراق، از جمله ثبت، صدور و انتقال در سامانه‌های معین، الزام متعهد به پرداخت وجه در سررسید، رعایت محدودیت‌های قانونی در انتقال و الزام به فروش نقدی اوراق خواهد شد. نتایج این پژوهش علاوه

بر رفع ابهام‌های ماهوی و حکمی، می‌تواند سبب بهبود چارچوب‌های قانونی و نظارتی و افزایش شفافیت در اجرا شود.

واژگان کلیدی: التزام به تأدیه، تأمین مالی زنجیره تولید، ثبت زیر خط ترازنامه، ضمان، گواهی اعتبار مولد.

سرآغاز

به‌منظور بهبود جریان نقدینگی، کاهش هزینه‌های تأمین مالی و افزایش هدفمندی تخصیص اعتبارات، قانون‌گذار، ابزارهای متنوعی برای تأمین مالی زنجیره تأمین ایجاد کرده است. این ابزارها شامل برات الکترونیکی، کارت اعتباری، اعتبار اسنادی داخلی مدت‌دار، اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) و همچنین شیوه‌هایی مانند فاکتورینگ، خرید دین و اوراق بهادار سازی اسناد دریافتی است (میثمی و زمان‌زاده، ۱۳۹۹: ۵۰۷). هدف از طراحی و ترویج این ابزارها و شیوه‌ها، هدایت اعتبارات به‌سوی بخش واقعی اقتصاد و تأمین هدفمند سرمایه در گردش بنگاه‌های تولیدی است (آئین و نوری، ۱۴۰۳: ۵۶۶-۵۶۵؛ نعیم‌آبادی و دیگران، ۱۴۰۳: ۳). قانون‌گذار با تدوین مقررات مستمر و نوین در این حوزه، نشان داده که در پی دستیابی به یک زنجیره تأمین مالی یکپارچه است. شورای پول و اعتبار، برای اولین بار در سال ۹۸ اوراق گام را معرفی کرد که به‌موجب آن، واحدهای تولیدی به‌جای دریافت تسهیلات که منجر به افزایش نقدینگی در جامعه شده و آثار غیر قابل اجتناب تورمی دارد (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۵۷)، به اعتبار و ضمانت بانک تکیه کرده و می‌توانند از این طریق، تأمین مالی خود را انجام دهند؛ به عنوان مثال شرکت ایران‌خودرو با انعقاد قرارداد خرید ورق‌های فولادی از شرکت فولاد مبارکه اصفهان، به میزان ثمن مبیع مدیون شده و فولاد مبارکه به‌جای انتظار پرداخت طلب در سررسید، می‌تواند به‌واسطه معرفی شرکت ایران‌خودرو، از بانک عامل^۱ تقاضای صدور اوراق گام کند. بانک نیز با اعتبارسنجی، احراز اصالت دین و اخذ وثایق از متعهد^۲، اوراق مزبور را در وجه فولاد مبارکه صادر می‌کند. این اوراق توسط فولاد مبارکه قابل نگهداری تا سررسید، قابل انتقال در زنجیره تأمین خود و یا واگذاری در بازار سرمایه است^۳ و بانک عامل، متعهد به پرداخت وجه در سررسید به دارنده^۴ نهایی خواهد بود.

۱. بانک یا مؤسسه اعتباری، دارای مجوز از بانک مرکزی است که به درخواست متعهد، نسبت به صدور اوراق گام و بازپرداخت مبلغ اسمی آن در سررسید اقدام می‌کند (بند ۳ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۲ ماده ۱ دستورالعمل).

۲. به‌موجب آیین‌نامه متعهد، شخص حقوقی است که بابت تأمین سرمایه در گردش در جهت خرید کالا و خدمت از مؤسسه اعتباری، تقاضای صدور اوراق گام می‌کند (بند ۵ ماده ۱) اما دستورالعمل فراتر از آیین‌نامه عمل کرده و آن را به شخص حقیقی و فقط بابت خرید کالا در راستای تأمین مالی خرد نیز تسری داده (بند ۳ ماده ۱ و تبصره ۳ ماده ۹) و عنوان مشتری را بر وی اطلاق کرده است.

۳. ماده ۴ دستورالعمل و نیز اصلاح دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد مصوب هیئت‌مدیره سازمان بورس مورخ ۱۴۰۳/۷/۱۶

۴. دارنده/ پذیرنده/ فروشنده: شخص حقیقی یا حقوقی است که بابت مطالبات خود اوراق گام را دریافت می‌کند (بند ۶ ماده ۱ آیین‌نامه و بند ۴ ماده ۱ دستورالعمل) که بسته به موقعیت خود، یکی از عناوین فوق را خواهد داشت. با توجه به قابل انتقال بودن این ابزار، در انواع اوراق گام، دارنده فقط مجاز

لذا می‌توان اوراق گام را چنین تعریف کرد؛ اوراقی است که نشان‌دهنده بدهی قطعی متعهد به متقاضی است و بر اساس ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام (ابلاغی بانک مرکزی) توسط مؤسسه اعتباری عامل در سامانه صدور و مدیریت اوراق گام صادر و بر اساس آن بانک متعهد می‌شود، مبلغ اسمی آن را در سررسید به پذیرنده نهایی پرداخت کند. به موجب قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها و نیز نص مقررات پیش‌گفته، این اوراق بر مبنای عقد ضمان و به عاملیت و ضمانت مؤسسه اعتباری صادر می‌شود. این اوراق با نام، غیر کاغذی و بدون کوپن سود است که ارزش اسمی هر ورق یک میلیون ریال با سررسید حداقل یک ماه تا حداکثر یک سال است.^۱ از مهم‌ترین اهداف انتشار این اوراق، کاهش هزینه تأمین مالی، رفع محدودیت‌های سیستم بانکی در تأمین سرمایه در گردش، کنترل نقدینگی و در نتیجه کنترل تورم است.

سیر مقررات گذاری در این زمینه، روندی پرفراز و فرود داشته است؛ شیوه‌نامه اجرایی اوراق گام مصوب بانک مرکزی و نیز دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام مصوب هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار در سال ۹۹ به کلیه بانک‌های کشور ابلاغ شد. خیلی زود دستورالعمل سال ۹۸ شورای پول و اعتبار در ۹ آذر ۹۹ و متعاقباً در تاریخ ۱۶ فروردین و ۱۵ آذر ۱۴۰۱ مورد بازبینی قرار گرفت و بر اساس آن، سررسید اوراق از ۹ ماه به ۱۲ ماه افزایش یافت و پس از آن نیز مجدداً در ۶ اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۲ بازنگری شد. همچنین قانون‌گذار به منظور افزایش مزایای اوراق گام و ایجاد زمینه‌های لازم برای استقبال از این اوراق، به موجب ماده ۲۲ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها^۲ و نیز آیین‌نامه «پذیرش اوراق گواهی اعتبار مولد در دستگاه‌های اجرایی»^۳، انتقال اوراق گام توسط شخص بدهکار بابت پرداخت حداکثر ۵۰ درصد از بدهی وی به دستگاه اجرایی مجاز^۴ را پذیرفت و دستگاه اجرایی مجاز را موظف کرد در صورت درخواست بدهکار حداقل ۲۰ درصد از بدهی شخص بدهکار را از طریق اوراق گام تسویه و یا با سازوکار ترتیب پرداخت بپذیرد.^۵ صدور آیین‌نامه مزبور موجب اصلاح دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد^۶

است اوراق را به شخص حقوقی، غیر از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری منتقل کند (بند ۱ ماده ۷ ضوابط کنترل).

۱. ماده ۳ دستورالعمل

۲. مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۲ که از این پس در این نوشتار «قانون» نامیده می‌شود.

۳. مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۱۳ که از این پس در این نوشتار «آیین‌نامه» نامیده می‌شود.

۴. به موجب بند ۹ ماده ۱ آیین‌نامه دستگاه اجرایی مجاز معرفی شده است.

۵. ماده ۳ آیین‌نامه و تبصره ۱ آن.

۶. که از این پس در این نوشتار «دستورالعمل» نامیده می‌شود.

در تاریخ ۱۵ اسفند ۱۴۰۲ و متعاقباً اصلاحیه «ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام»^۱ در تاریخ ۱۹ فروردین ۱۴۰۳ شد که از جمله منابع این پژوهش است. پیش از این نوشتار نیز صاحبان قلم، در باب اوراق گام آثاری منتشر کرده‌اند؛ رحیمی در مقاله «ساختار حقوقی شیوه‌های تأمین مالی زنجیره تأمین با تأکید بر اوراق گواهی اعتبار مولد»^۲ ماهیت حقوقی این اوراق را بر مبنای عقد ضمان قانون مدنی تحلیل کرده و روابط فی‌مابین ارکان اوراق گام را نیز با توجه به این قالب تبیین کرده است و معتقد است با صدور اوراق گام، ذمه متعهد از دین بری و ذمه بانک در مقابل متقاضی مشغول خواهد شد؛ لیکن این دیدگاه نمی‌تواند چرایی صدور این اوراق زیر خط ترازنامه و مراجعه ابتدایی ذی‌نفع به متعهد را توجیه کند. میثمی و زمان زاده در مقاله «تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از اوراق گام: ماهیت، کارکرد و راهکارهای شرعی»^۳ جهت تشریح ماهیت اوراق گام سه الگوی ضمان عرفی یا بانکی، صلح و معاوضه را تشریح کرده و درنهایت بر اساس مصوبه شورای فقهی، آن را مبتنی بر عقد ضمانت عرفی می‌دانند؛ یعنی بانک با صدور اوراق گام صرفاً نقش ضمانت را بر عهده می‌گیرد و بدهکار محسوب نمی‌شود؛ لیکن مبانی چنین تحلیلی ناگفته مانده و جنبه‌های متعدد و آثار آن بررسی نشده است، علاوه بر اینکه باوجود اصلاحات متعدد در مقررات گام پاسخگوی نیازهای فعلی نیز نیست.

پژوهش حاضر از جنبه‌های مختلفی، متمایز از نوشته‌های گذشته در این باب است؛ این جستار که با رویکردی تحلیلی - توصیفی به نگارش درآمده است، می‌کوشد تا با توجه به مبانی حقوق ایران و آخرین اصلاحات صورت گرفته در مقررات بانکی، به پرسش اصلی این نوشتار که تحلیل ماهیت حقوقی و احکام اوراق گام است پاسخ دهد. همچنین نارسایی تحلیل‌های پیشین در تحلیل ماهیت حقوقی اوراق گام را تبیین کند و درنهایت، با توجه به قسم سوم از ضمان یعنی التزام به تأدیه، پاسخی برای مسائل پیرامونی اوراق گام نظیر صدور به‌صورت زیر خط ترازنامه و اصل استقلال تعهد تجاری از تعهد پایه بیاورد. تبیین منشأ و مضمون معاملی در صدور این اوراق به شناخت دقیق احکام آن منجر خواهد شد؛ ثبوت و بقای دین بر ذمه متعهد، ایجاد تعهد پرداخت بر عهده مؤسسه مالی، الزام به ثبت قرارداد در سامانه‌های مرتبط، رعایت محدودیت‌های قانونی در انتقال اوراق گام به اشخاص و الزام به فروش اوراق به‌صورت نقدی از مهم‌ترین احکامی است که در این نوشتار به تفصیل آمده است. افزون بر این، برای نخستین بار کارت رفاهی مبتنی بر اوراق گام مورد بررسی قرار گرفته، شرایط صدور

۱. که از این پس برای در این نوشتار «ضوابط کنترل» نامیده می‌شود.
۲. فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی (۱۴۰۲)، س ۲۳، ش ۹۰، ۱۸۵-۱۵۷.
۳. دو فصلنامه علمی تحقیقات مالی اسلامی (۱۳۹۹)، (۲) ۹، ۵۴۰-۵۰۷.

اوراق مزبور تبیین شده و با ابزارها و نهادهای مشابه در بازار پول مانند ضمانت‌نامه و اعتبار اسنادی مقایسه شده است.

۱. سازوکار اجرایی اوراق گام

پس از ابلاغ سقف ضمانت برای مؤسسه اعتباری عامل توسط بانک مرکزی در ابتدای هر سال، مؤسسه مذکور می‌تواند اوراق گام را به ۲ روش قابل انتقال به بازار سرمایه و غیر قابل انتقال به بازار سرمایه منتشر کند^۱. چنانچه اوراق از نوع قابل انتقال به بازار سرمایه باشد، پیش از انتشار، آن بانک باید نسبت به اخذ پذیرش سقف اوراق گام قابل انتقال به بازار سرمایه از بورس تهران/ فرا بورس اقدام کرده و پس از اخذ موافقت می‌تواند نماد مربوطه (شامل کد نماد، تاریخ سررسید و مبلغ) را در سامانه گام^۲ مطابق الگوی اعلامی از سوی بازار سرمایه، ایجاد و صادر کند^۳. در مرحله بعد، به‌منظور صدور اوراق گام، از هر نوع که باشد، متعهد با ارائه درخواست و فاکتور خرید^۴ متقاضی را معرفی می‌کند. مؤسسه اعتباری عامل، پس از اعتبار سنجی متعهد و در صورت موافقت با تقاضای وی، وثایق و تضامین کافی را اخذ و قرارداد «عاملیت و ضمانت اوراق گام» را با وی منعقد می‌کند^۵. موضوع این قرارداد عبارت است از عاملیت بانک در صدور اوراق گام به نام متقاضی و قبول ضمانت پرداخت مبلغ اسمی اوراق گام در سررسید اوراق به دارنده^۶.

متقاضی در خصوص این اوراق چند اختیار دارد؛ می‌تواند اوراق مزبور را تا سررسید نگه دارد یا تا قبل از سررسید تمام یا بخشی از آن را در زنجیره تأمین به قیمت اسمی بر اساس صورتحساب به متقاضی بعدی (طلبکار از متقاضی اول) انتقال دهد. همچنین، در صورت درخواست متقاضی و موافقت سازمان بورس^۷,

۱. ماده ۵ ضوابط کنترل.

۲. سامانه صدور و مدیریت اوراق گام در شبکه بانکی کشور است و مؤسسه اعتباری عامل، موظف است کلیه عملیات اوراق گام اعم از صدور، انتقال در زنجیره تأمین به قیمت اسمی، تنزیل و ابطال را در این سامانه ثبت کند (بند ۶ ماده ۱ و تبصره ۱ ماده ۸ دستورالعمل).

۳. بند ۲ بخشنامه بانک مرکزی در خصوص ابلاغ دستورالعمل اصلاحی پذیرش اوراق گام در بورس مورخ ۱۴۰۳/۸/۲۳.

۴. برخلاف فاکتورینگ که بر روی اسناد دریافتی صادر می‌شود، اوراق گام بر روی اسناد (حساب‌های پرداختی صادر می‌شوند که زمان، مبلغ پرداخت و بستنکار را نشان می‌دهد. برای مطالعه بیشتر در خصوص حساب‌های پرداختی ر.ک.

Burnie, D. A., & Ridder, A. D. (2023). «Accounts payable management» *Working capital management: Concepts and strategies*, p. 284

۵. متذکر می‌شود این قرارداد، فی‌مابین مؤسسه اعتباری عامل و متعهد منعقد می‌شود و متقاضی (دارنده اوراق گام) در انعقاد این قرارداد نقشی ندارد. در قسمت تحلیل ماهوی اوراق گام، چرایی این مسئله را بررسی خواهیم کرد.

۶. مفاد قرارداد نمونه بانک مرکزی در خصوص عاملیت و ضمانت اوراق گام.

۷. ماده ۴ دستورالعمل اصلاحی پذیرش اوراق گام در بورس.

اوراق به بازار سرمایه منتقل^۱ و از طریق خرید دین به اشخاص حقوقی غیر بانکی بفروش می‌رسد^۲. از امتیازات مهم این اوراق، امکان دریافت مطالبات دستگاه‌های اجرایی مجاز از اشخاص حقیقی و حقوقی از طریق پذیرش اوراق گام است^۳. دستگاه‌های مزبور می‌توانند این اوراق را تا سررسید نگهداری، یا به سایر دستگاه‌های اجرایی مجاز منتقل کنند لیکن انتقال آن به بازار سرمایه یا خرید دین برای دستگاه‌های اجرایی مزبور مجاز نیست^۴. از دیگر مزایای این اوراق، امکان توثیق آن توسط متقاضی نزد نهادهای وثیقه پذیر مشروط به ثبت در سامانه جامع توثیق است^۵.

کارت رفاهی متصل به اوراق گام نیز مشابه با همین ترتیبات ولی با اندکی تفاوت اجرایی شده است؛ مؤسسه اعتباری این کارت را بر پایه اعتبار سنجی مشتری و مبتنی بر قرارداد کارت رفاهی به صورت غیر قابل تمدید و غیر قابل انتقال^۶ با مدت انقضا حداکثر شش ماه^۷ صادر و آن را در اختیار مشتریان به عنوان متعهدین اوراق گام قرار می‌دهد تا اقدام به خرید کالا از پذیرنده کنند. پس از آن مؤسسه اعتباری بر پایه قرارداد مجزایی که با پذیرنده دارد، در پایان هر مقطع زمانی مورد توافق، به وکالت از مشتریان، معادل بهای کالاهای فروخته شده، اوراق گام تجمیعی به عاملیت و ضمانت مؤسسه مالی، به نفع هر پذیرنده^۸ و به صورت اقلام زیر خط ترازنامه صادر می‌کند^۹. اوراق مزبور وفق درخواست پذیرنده می‌تواند از نوع قابل انتقال و غیر قابل انتقال به بازار سرمایه و با سررسید حداقل ۱ و حداکثر ۱۲ ماه باشد و کلیه اطلاعات آن‌ها در سامانه گام و سمات^{۱۰} به ثبت می‌رسد. مؤسسه اعتباری مکلف است در سررسید اوراق گام نسبت به واریز وجه آن حسب مورد به حساب دارنده اوراق یا شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه اقدام کند. از طرف دیگر

۱. به موجب مقررات سابق، فروشنده بالینکه مالک اوراق گام بود به مدت شش ماه از تاریخ صدور اوراق، حق انتقال آن به بازار سرمایه را نداشت لیکن به موجب اصلاحات اخیر، این محدودیت برداشته شد.

۲. ماده ۵ دستورالعمل.

۳. ماده ۲۲ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها و بند ۹ ماده ۱ ضوابط کنترل.

۴. تبصره ۲ و ۳ ماده ۶ ضوابط کنترل.

۵. بندهای ث و ژ ماده ۱ و ماده ۷ قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها.

۸. بند الف ماده ۲ قرارداد کارت رفاهی متصل به اوراق گام.

۷. ماده ۳ شیوهنامه اجرایی.

۲. بند ۳-۵-۷ ماده ۱ و ماده ۲ شیوهنامه اجرایی کارت رفاهی متصل به اوراق گام مصوب

۱۴۰۲/۱۱/۴.

۹. مواد ۲ الی ۵ شیوهنامه اجرایی.

۴. سامانه متمرکز اطلاعات تسهیلات و تعهدات بانک مرکزی.

مشتري از زمان انجام تراکنش و مدیونیت به پذیرنده، مبلغ اعتبار مورد استفاده را مطابق اقساط مورد توافق (حداکثر ۲۴ ماهه) به مؤسسه مالی پرداخت می‌کند.^۱ در تجارت بین‌الملل و همچنین تجارت داخلی کشورها، ضمانت‌نامه تعهد پرداخت^۲ و اعتبار اسنادی تضمینی^۳، ابزارهایی با سازوکار مشابه - علی‌رغم وجود برخی تفاوت‌ها- هستند. در ضمانت‌نامه تعهد پرداخت یک ضامن (معمولاً بانک یا مؤسسه مالی) تضمین می‌کند که در صورت عدم پرداخت وجه قراردادی توسط خریدار، مبلغ مندرج در ضمانت‌نامه را به فروشنده پرداخت خواهد کرد. اعتبار اسنادی تضمینی نیز به‌مانند اوراق گام، تعهد پرداخت مجردی است که در صورت قصور متعهد اصلی از اجرای تعهدات ناشی از معامله پایه، مفاد آن به اجرا گذاشته می‌شود^۴ (بنانیاسری، ۱۳۹۵: ۳۶۰). وجوه تشابه و افتراق ضمانت‌نامه و اعتبار اسنادی با اوراق گام در قسمت پایانی مقاله تحت عنوان «تمایز اوراق گام از شیوه‌ها و ابزارهای مشابه» تحلیل شده است.

۲. ماهیت حقوقی اوراق گام در نظام حقوقی ایران

در تحلیل ماهیت این قرارداد، برخی پژوهشگران قالب‌های متنوعی در خصوص صدور و ضمانت اوراق گام از جمله «ضمان عرفی یا بانکی»، صلح و معاوضه را بررسی کرده و راهکار مصوب شورای فقهی در رابطه با این اوراق را از منظر فقهی، ضمانت عرفی یا بانکی دانسته‌اند (میثمی و زمان زاده، ۱۳۹۹: ۵۲۷ و ۵۰۷). برخی دیگر نیز با تقلیل عاملیت بانک به عاملیت در پرداخت وجه به متقاضی، صرفاً به تحلیل ضمانت مؤسسه مالی پرداخته و آن را در قالب «عقد ضمان قانون مدنی» دانسته‌اند (رحیمی، ۱۴۰۲: ۱۶۹ و ۱۶۰). در قرارداد عاملیت و ضمانت اوراق گام نیز که فی‌مابین مؤسسه اعتباری عامل و متعهد منعقد می‌شود، بانک مرکزی به‌صراحت در ماده یک و بیست‌وسه، قرارداد مزبور را مبتنی بر ماده ۱۰ قانون مدنی دانسته و از طرف دیگر در ماده ۲ موضوع قرارداد را به دو جزء تفکیک می‌کند؛ عاملیت بانک در صدور تعداد مشخصی اوراق گام و قبول ضمانت پرداخت مبلغ اسمی اوراق گام به درخواست متعهد در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی که در ادامه نظرات و قرارداد مذکور با توجه به مبانی فقهی و اصول حاکم بر حقوق ایران در دو بخش عاملیت و ضمانت بانک موردبررسی و نقد قرار خواهد گرفت.

۱. ماده ۷ شیوه‌نامه اجرایی.

2. Payment Guarantee

3. Standby Letter of Credit

۴. همچنین ر.ک.

<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/guarantees.pdf>

۱-۲. ماهیت حقوقی عاملیت بانک در صدور اوراق گام

همان‌گونه که آمد، موضوع قرارداد متحدالشکل بانک مرکزی در خصوص اوراق گام، از دو قسمت تشکیل شده که قسمت اول آن، عاملیت در صدور تعداد قابل تعیینی اوراق گام در مقابل اخذ کارمزد است. از میان عقود معینی نظیر اجاره خدمت، جعاله و صلح معوض که می‌توانند قابل انطباق بر عملیات صدور اوراق گام باشند، بانک مرکزی به‌منظور اجتناب از مواجهه با محدودیت‌ها و شرایط شکلی و ماهوی هر یک از عقود معین مذکور، نیز بهره‌مندی از انعطاف‌پذیری عقود نامعین، در پاسخ به نیاز سیستم تأمین مالی و پرهیز از جدال‌های آتی حقوقدانان در انطباق یا عدم انطباق چنین مضمون معاملی بر عقود معین، در قرارداد متحدالشکل تنظیمی که به سیستم بانکی ابلاغ کرده، عاملیت در صدور این اوراق را مشمول ماده ۱۰ قانون مدنی دانسته است.

۲-۲. تحلیل ماهیت حقوقی ضمانت بانک در صدور اوراق گام

۱-۲-۲. تحلیل در قالب عقد ضمان (نقل و یا ضم ذمه به ذمه)

با توجه به ماده ۵ دستورالعمل که صدور اوراق گام را بر مبنای عقد ضمان و به عاملیت و ضمانت مؤسسه اعتباری می‌داند، اولین تبادر به ذهن در خصوص ماهیت حقوقی اوراق گام، عقد ضمان قانون مدنی است؛ ممکن است به استناد بند ۲ ماده ۱ دستورالعمل که پرداخت مبلغ اسمی اوراق گام در سررسید را جزئی از تعهدات مؤسسه اعتباری عامل دانسته است، معتقد بود که انعقاد قرارداد صدور اوراق گام موجب برائت ذمه متعهد و اشتغال ذمه مؤسسه مالی در مقابل متقاضی می‌شود و در قالب عقد ضمان قانون مدنی قابل تحلیل است. لیکن نادرستی این تحلیل با مراجعه به ماده ۱۱ دستورالعمل آشکار می‌شود: متعهد مکلف است در سررسید اوراق گام، نسبت به ایفای تعهد خود (تأمین وجه اوراق گام صادره برای متقاضی) به مؤسسه اعتباری عامل اقدام کند» زیرا اگر صدور اوراق گام متضمن عقد ضمان قانون مدنی باشد، به‌محض انعقاد قرارداد عاملیت و ضمانت فی‌مابین متعهد و مؤسسه اعتباری عامل، ذمه متعهد می‌بایست از دین بری و ذمه مؤسسه اعتباری مشغول شود و بنابراین وجود ماده ۱۱ دستورالعمل به‌عنوان تکلیف متعهد به پرداخت وجه اوراق به متقاضی، وجهی نداشت.

ممکن است گفته شود بر اساس ماده ۶۹۸ قانون مدنی، اثر ضمان بری الذمه شدن مضمون عنه در مقابل مضمون له است و با صدور اوراق گام نیز، متعهد در مقابل طلبکار بری الذمه می‌شود؛ لذا مقرر دستورالعمل مبنی بر آنکه متعهد باید تعهد خود را به مؤسسه اعتباری پرداخت کند و مسئولیت پرداخت دین به طلبکار، بر عهده مؤسسه اعتباری است در همین راستا وضع شده است. لیکن به نظر می‌رسد ایراد مزبور، به چند دلیل وارد نباشد؛ اول آنکه، به‌موجب صریح بند ۵ ماده

۱ دستورالعمل و نیز بند ۵ ماده ۱ ضوابط کنترل، اوراق گام به عنوان «بدهی قطعی متعهد به متقاضی» تعریف شده است؛ لذا بانک مرکزی معتقد است با صدور اوراق گام ذمه متعهد در مقابل طلبکار بری الذمه نمی‌شود. دوم آنکه، اگر قائل باشیم که متعهد در مقابل طلبکار بری الذمه شده است؛ پس طلب طلبکار یا باید بر ذمه مؤسسه اعتباری قرار گرفته باشد^۱ که بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی، مبالغ اوراق گام در زمان صدور به صورت زیر خط ترازنامه است و بر ذمه مؤسسه مالی و در ستون بدهی‌های وی قرار نمی‌گیرد^۲. یا آنکه لاجرم باید معتقد بود بر اساس قرارداد صدور اوراق گام، طلبکار موافقت کرده که طلبش از متعهد زایل و صرفاً تعهدی به نفع وی بر عهده مؤسسه مالی ایجاد شده و از طرف دیگر متعهد در مقابل مؤسسه مالی مدیون به دین جدیدی باشد که چنین تحلیلی به دور از قصد انشا و ارتکاز عرفی اطراف اوراق گام است. از طرف دیگر بر اساس ماده ۵ دستورالعمل، در تشریح انتقال اوراق گام از دارنده فعلی به اشخاص حقوقی ثالث، صراحتاً از «خرید دین» استفاده شده است نه تبدیل تعهد با تبدیل متعهد له. لذا بانک مرکزی اوراق گام را طلب دارنده می‌داند که بنا بر آنچه پیشتر در خصوص عدم درج مبالغ اوراق گام در ستون بدهی‌های مؤسسه مالی آمد؛ مدیون اوراق، نه مؤسسه مالی، بلکه متعهد است. همچنین، در تبصره ۱ ماده ۱۰ دستورالعمل به متقاضی اجازه داده شده که اوراق گام را به منظور پرداخت دیون خود از جمله بدهی مالیاتی و حق بیمه تأمین اجتماعی منتقل کند، در نتیجه اوراق گام قطعاً جنبه مطالباتی داشته و از آنجا که هر طلبی بر ذمه مدیونی است و ذمه مؤسسه مالی نیز به اوراق گام مشغول نمی‌شود، بنابراین واضح است که ذمه متعهد در مقابل دارنده اوراق مشغول باقی می‌ماند.

و نیز ممکن است به موجب مواد ۱ و ۱۱ دستورالعمل، چنین ادعا شود که صدور اوراق گام مبتنی بر عقد ضمان تضامنی به نحو طولی است، به طوری که در زمان سررسید اوراق، ابتدا متعهد مکلف به پرداخت است و در صورت استتکاف وی، مؤسسه اعتباری اقدام به پرداخت وجه اوراق به متقاضی کرده و سپس، برای دریافت طلب خود به متعهد مراجعه می‌کند^۳. لیکن این تحلیل نیز خالی از اشکال

۱. ماده ۶۹۸ ق.م.

متذکر می‌شود، بر اساس مواد ۷۰۹، ۷۱۴ و ۷۱۶ قانون مدنی، مأذون بودن از جانب مضمون عنه و پرداخت دین به مضمون له، شرط رجوع ضامن به مضمون عنه است، نه شرط اشتغال ذمه ضامن. لذا چنانچه قائل باشیم که با صدور اوراق گام، متعهد در مقابل طلبکار بری الذمه می‌شود، دین در همان لحظه باید بر ذمه مؤسسه مالی منتقل شود و مؤسسه مالی در مقابل طلبکار مدیون شود، صرف نظر از اینکه از جانب متعهد مأذون بوده یا نه و منصرف از اینکه دین به طلبکار پرداخت شده یا خیر. البته همان گونه که گفته شد و در ادامه نیز تبیین خواهد شد، اوراق گام نه در قالب نقل و نه در قالب ضم ذمه به ذمه قابل تحلیل نیست.

۲. اقلام زیر خط ترازنامه در ادامه به صورت مبسوط توضیح داده خواهد شد.

۳. مستفاد از مواد ۱۲ و ۱۳ دستورالعمل.

نبوده و تدقیق در جمیع مقررات مربوطه، نادرستی آن را آشکار خواهد کرد؛ نکته بسیار مهم آن است که اوراق گام (اعم از اوراق گام متصل به کارت رفاهی و اوراق گام فاقد کارت رفاهی) در زمان صدور به صورت زیر خط ترازنامه^۱ مؤسسه اعتباری ثبت می شود^۲ و معاف از برنامه کنترل مقداری ترازنامه بانک توسط بانک مرکزی است^۳؛ بدین معنی که اقلام زیر خط ترازنامه در ستون دیون و بدهی های مؤسسه مالی عامل درج نمی شود؛ زیرا با لحاظ تفاوت ماهوی میان دین و تعهد، در زمان صدور اوراق، جنبه تعهد یعنی التزام به تأدیه داشته (کاتوزیان، ۱۳۹۳: ۷۹-۷۸) و بر ذمه مؤسسه مالی مستقر نیست؛ به عبارت دیگر، بدهی های بالقوه ای هستند که ممکن است در آینده ایجاد شود و در زمره دیون بانک قرار گیرد (صارم صفاری و خدایاری؛ ۱۳۹۷: ۲۸). لذا به موجب بند ۱ ماده ۱۲ دستورالعمل، چنانچه متعهد، تعهدات خود را ایفا نکند، مؤسسه اعتباری عامل موظف است مبالغ پرداختی را به بالای خط ترازنامه خود و به سرفصل بدهکاران منتقل کند که آثار نامطلوبی بر ترازنامه بانک خواهد داشت و مشمول برنامه کنترل مقداری نیز خواهد شد. به بیان روشن تر، با عدم پرداخت وجه اوراق توسط متعهد، دین احتمالی مؤسسه اعتباری تبدیل به دین قطعی شده و در ستون بدهی های درج می شود؛ بنابراین صرف صدور این اوراق، موجب اشتغال ذمه و ایجاد دین برای مؤسسه اعتباری نخواهد شد؛ زیرا اگر موجب اشتغال ذمه بود، در بالای خط ترازنامه بانک درج می شد. با توجه به استدلال مذکور، تحلیل اوراق گام در قالب ضمان مفید ضم ذمه به ذمه، آن گونه که نزد فقهای عامه معتبر است (ابن قدامه، ۱۴۰۳: ۷۰) نیز نادرست خواهد بود. علاوه بر آنکه در ضمان ضم ذمه به ذمه، اعتبار تعهد ضامن همواره وابسته به اعتبار تعهد پایه است (طباطبایی و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۱) و کلیه ایرادات مربوط به تعهد پایه نیز از سوی ضامن در مقابل مضمون له قابل استناد است (الشریف و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۲) لیکن در صورت تحلیل اوراق گام در قالب نهاد التزام به تأدیه – همان گونه که خواهد آمد- تعهد بانک در قبال دارنده

1. Off-Balance Sheet

۲. اقلام زیر خط ترازنامه، ماهیت تعهدی دارند و در صورتی که مشتری از پرداخت بدهی امتناع کند، این مبالغ در اقلام بالای خط انعکاس می یابد. به عبارتی مجموعه ای از دارایی و بدهی احتمالی وجود دارد که منطبق بر اصل محافظه کاری حسابداری زیر خط ترازنامه بانک ها گزارش می شود؛ مانند ضمانت نامه و اعتبار اسنادی. (شاهچرا، طاهری، ۱۳۹۵: ۱۴۶) همچنین:

Guter-Sandu & Murau, (2022), The Eurozone's Evolving Fiscal Ecosystem: Mitigating Fiscal Discipline by Governing Through Off-Balance-Sheet Fiscal Agencies, *New Political Economy*, VOL. 27, NO. 1, p. 64

۳. این برنامه جزئی از روش های نظارت بانک های مرکزی بر بانک های داخلی است. برای مطالعه بیشتر ر.ک.

Sharma & Joshi, (2022). Big Data for Central Banks: Exploring Applications in Monetary Policy, Financial Stability Monitoring and Bank Supervision, *Journal of Computational Social Dynamics*, Vol. 7, No. 4, p.6-7

اوراق، مستقل از روابط پایه شکل گرفته و ایرادات احتمالی مربوط به روابط پایه و پیشین، از طرف مؤسسه مالی در مقابل دارنده، قابل استناد نیست.

۲-۲-۲. تحلیل در قالب تعهد به نفع ثالث

از آنجاکه قرارداد عاملیت و ضمانت اوراق گام، فی‌مابین متعهد و مؤسسه اعتباری منعقد می‌شود و مفاد آن، صدور اوراقی به نام متقاضی است که بانک پرداخت وجه اوراق مزبور را ضمانت کرده است، لذا ممکن است به ذهن متبادر شود که تعهد به نفع ثالث قالب مناسبی برای تحلیل ماهیت اوراق گام است. لیکن، تحلیل مزبور خالی از مسامحه نیست؛ چه اینکه متعهد و متقاضی در قرارداد پایه، بر پرداخت بهای قرارداد از طریق صدور اوراق گام توافق کرده‌اند و این توافق، سببی برای قرارداد صدور اوراق گام است. به بیان دیگر، اوراق گام بر مبنای قرارداد پایه میان متعهد و متقاضی صادر می‌شود؛ اما چنانچه قائل به تحلیل اوراق گام در قالب تعهد به نفع ثالث باشیم به معنای نادیده انگاشتن نقش ثالث در صدور اوراق مزبور است.

از طرف دیگر، وجود بند الف ماده ۵ دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گام در بورس، تردیدی باقی نمی‌گذارد که تحلیل اوراق گام در قالب تعهد به نفع ثالث نارساست؛ بر اساس مقرر مزبور، از جمله مدارک لازم جهت انتشار این اوراق در بورس، ارائه تعهدنامه مؤسسه اعتباری عامل، مبنی بر قبول بی‌قید و شرط مسئولیت تضامنی بانک و بنگاه متعهد مبنی بر پرداخت وجه اوراق گام در سررسید، در قالب مدنظر سپرده‌گذاری مرکزی و با ارائه تضامین مصوب هیئت‌مدیره شرکت مذکور است. وجود چنین قید صریحی در خصوص مسئولیت مطلق مؤسسه اعتباری، همان اصل استقلال و جدایی تعهد پایه از تعهد تجاری است که به‌خوبی در ضمانت‌نامه (شهبازی نیا، ۱۳۸۳: ۱۲۶)، اعتبار اسنادی (مقدم و بهنام، ۱۳۹۹: ۲۷۲) و اسناد تجاری خاص زوایای آن بررسی شده است (عبدی پور فرد، ۱۳۹۵: ۵۴-۶۰)؛ درحالی‌که اگر اوراق گام را نوعی تعهد به نفع ثالث بدانیم، مؤسسه اعتباری می‌تواند در مقابل متقاضی به ایرادات تعهد پایه استناد کند؛ لیکن باوجود مقرر مذکور اساساً چنین استنادی در مقابل متقاضی فاقد وجاهت است (الشریف و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۲).

۳-۲-۲. تحلیل در قالب عقد صلح

صلح قالبی است وسیع‌تر از همه عقود معین که تمام اعمال حقوقی در آن می‌گنجد و برای تحقق حاکمیت اراده فراهم آمده است (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۲۹۹ و ۳۰۳) و هنگامی‌که نتوان نتیجه حقوقی را از قالب عقود دیگر به دست آورد، تحصیل آن به‌وسیله عقد صلح ممکن می‌شود (شهیدی، ۱۳۸۴: ۱۲۸). صدور اوراق گام در قالب عقد صلح، بدین نحو قابل تبیین است؛ متقاضی، اسناد مطالبات خود از متعهد

را در مقابل دریافت اوراق گام از مؤسسه مالی مصالحه می‌کند و بدین ترتیب، بانک نقش عامل صدور و ضامن را در قالب عقد صلح بر عهده می‌گیرد. اگرچه تحلیل مزبور می‌تواند به‌خوبی اصل جدایی تعهد پایه از تعهد تجاری در اوراق گام را توجیه کند، لیکن به نظر می‌رسد چنین تحلیلی با مقررات ابلاغی بانک مرکزی همخوانی ندارد. زیرا اگر اوراق گام در قالب عقد صلح صادر شود، مستلزم ثبت آن در بالای خط ترازنامه به‌عنوان بدهی مؤسسه مالی در مقابل متقاضی است (میثمی و زمان زاده، ۱۳۹۹: ۵۰۷). از طرف دیگر پذیرفتن قالب صلح به معنای نادیده گرفتن نقش متعهد در صدور اوراق گام است.

۴-۲-۲. تحلیل در قالب عقد معاوضه

صورت خارجی بیع و معاوضه بسیار به هم نزدیک است و تفاوت در قصد طرفین و چگونگی اعتبار عوضین است که به تفکیک آن‌ها کمک می‌کند. همچنین، گستردگی عوضین در معاوضه^۱ و جاری نبودن خيارات مختص به بیع نیز از دیگر وجوه تمایز است (کاتوزیان، ۱۳۸۱: ۳۳۸ و ۳۳۹؛ شهیدی، ۱۳۸۴: ۸۳ و ۸۴). صدور اوراق گام در قالب معاوضه این چنین قابل توصیف است؛ متقاضی، اسناد دریافتی از متعهد را با اوراق گام صادره از مؤسسه مالی معاوضه کرده و بدین ترتیب، مؤسسه مالی دو نقش عاملیت در صدور و ضمانت در پرداخت را در قالب عقد معاوضه بر عهده می‌گیرد. چنین تحلیلی نیز خالی از اشکال به نظر نمی‌رسد، زیرا با همان ایرادات مذکور در بند قبلی روبروست؛ اگر مؤسسه مالی بخواهد این اوراق را در قالب معاوضه صادر کند، می‌بایست ارقام مربوطه را در بالای خط ترازنامه ثبت کند (میثمی و زمان زاده، ۱۳۹۹: ۵۰۷) که با ضوابط بانک مرکزی همخوانی نداشته و از طرف دیگر نقش متعهد در صدور اوراق گام را حذف کرده‌ایم؛ درحالی‌که به‌موجب ماده ۹ دستورالعمل، صدور این اوراق منوط به درخواست متعهد از مؤسسه مالی و معرفی متقاضی توسط وی است.

۵-۲-۲. تحلیل در قالب ماده ۱۰

پیشتر گفته شد که بانک مرکزی در قرارداد متحدالشکل عاملیت و ضمانت اوراق گام، تضمین بازپرداخت وجه این اوراق توسط مؤسسه اعتباری را منطبق با ماده ۱۰ قانون مدنی دانسته است؛ همان‌گونه که برخی نویسندگان نیز نوع ضمانت بانک در ضمانت‌نامه‌ها را در همین قالب تحلیل کرده‌اند (ضیائی و معینی فر، ۱۳۹۲: ۱۴۰؛ شهبازی نیا، ۱۳۸۳: ۱۳۸). در خصوص چنین تحلیلی، باید توجه داشت که صرف استفاده از ساختار ماده ۱۰ به‌منظور تعیین ماهیت قراردادهای جدید، فاقد ایراد است لیکن آنچه حقوقدان تیزبین باید بدان التفات داشته

۱. به استناد ماده ۴۶۴ ق.م.عوضین برخلاف عقد بیع می‌توانند مال اعم از عین، منفعت و حق مالی باشند.

باشد، تبیین مفاد التزام و تشریح دقیق مضمون معاملی قرارداد است که راه منحصر تعیین شروط و احکام عقد مزبور و راهگشای مرجع قضایی در انشای رأی است و الا تحلیل هر قرارداد جدیدی در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی بدون توجه بدین مضمون، بیشتر به رفع تکلیف شباهت دارد. همچنین ممکن است تصور شود که توصیف این قرارداد در قالب ماده ۱۰ در تعارض با مصوبه شورای فقهی بانک مرکزی است که آن را در قالب ضمانت عرفی یا شرعی بلااشکال می‌داند.^۱ به‌منظور رفع این شبهه و نیز تشریح مضمون معاملی ضمانت اوراق گام، نگاهی به نهاد ضمانت عرفی یا همان التزام به تأدیه ضروری می‌نماید، که در قسمت بعد به آن پرداخته می‌شود.

۲-۲-۶. تحلیل در قالب التزام به تأدیه

با توجه به آنچه پیش‌تر در خصوص مکانیسم اجرایی اوراق گام آمد، مبلغ اوراق صادره در زیر خط ترازنامه و به‌عنوان بدهی احتمالی مؤسسه مالی عامل درج شده و بر ذمه قرار نمی‌گیرد؛ لذا مؤسسه مزبور در مقابل این اوراق مدیون نیست، لیکن به‌موجب قرارداد عاملیت و ضمانت منعقدشده، مؤسسه مالی تعهد به پرداخت مبلغ دارد. توضیح آنکه؛ دین و تعهد برخلاف دیدگاه مرسوم ماهیتی مجزا دارند. دین مال کلی موجود بر ذمه است (بجنوردی، ۱۴۱۹: ۱۸۵) اعم از اینکه عین باشد یا منفعت. لیکن تعهد، رابطه‌ای حقوقی بین دو شخص است که بر اساس آن متعهد له می‌تواند از متعهد چیزی را درخواست کند (شهیدی، ۱۳۸۶: ۴۲): مانند فعل یا ترک فعل یا تسلیم مال. به‌منظور تقریب به ذهن؛ در بیع مال کلی مافی‌الذمه فروشنده، هم مدیون مال کلی است که بر ذمه اوست و هم تعهد به تسلیم مصداقی از مبیع دارد. همچنین در نفقه زوجه، هم مدیونیت و اشتغال ذمه زوج و هم تعهد وی به پرداخت موجب می‌شود که زوج بتواند نفقه ایام گذشته و حال را مطالبه کند، لیکن گاه تعهد بدون وجود دین است؛ در نفقه فرزند، پدر متعهد و مکلف به پرداخت است، بدون آنکه مبلغ نفقه بر ذمه او قرار گرفته باشد و دقیقاً به دلیل همین وجه تمایز دین و تعهد است که نفقه گذشته فرزند قابل مطالبه نیست؛ بنابراین، نظر بزرگانی که هر تعهد را واجد دین و مسئولیت می‌دانند (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۸۷) خالی از ایراد به نظر نمی‌رسد. به همین ترتیب، ممکن است شخص، مسئول پرداخت دین دیگری باشد بی‌آنکه مدیون آن باشد (صدر، ۱۴۲۵: ۲۳۱-۲۳۵). «التزام به تأدیه دین دیگری» که مصداقی از «التزام به تأدیه» است (الشریف و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۳) و در میان فقها به آن ضمان غیر مصطلح می‌گویند (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶، ج ۱۳: ۳۴۹) (موسوی خویی، ۱۴۰۹، ج ۲: ۱۱۵) دقیقاً منطبق با همین تحلیل است و بدین ترتیب، مضمون معاملی آن تعهد به

ادای دین دیگری یا تعهد به پرداخت مبلغی به دیگری است، بدون اشتغال ذمه‌اش^۱. سخن شهید صدر در باب نوع ضمانت بانکی درس‌آموز است: «و هكذا يتضح ان الضمان بالمعنى الثالث هم تعهد بالاداء». این التزام ممکن است به صورت تعهدی مستقل باشد که مشمول عموماً و لازم‌الوفاست (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۰، ج ۵: ۴۰۲ و ۴۳۰-۴۳۱) (موسوی خویی، ۱۴۰۹، ج ۲: ۱۱۶) یا آن گونه که قانون مدنی در ماده ۷۲۳ صورتی از آن را بیان کرده است در ضمن عقدی شرط شود.

شورای فقهی بانک مرکزی نیز با التفات به همین مبانی، به بانک مرکزی اختیار داده است که اوراق گام را در قالب ضمانت عرفی (التزام به تأدیه) یا شرعی (ضمان مفید نقل) صادر کند که با توجه به مفاد مقررات پیش‌گفته، علی‌الخصوص استقلال تعهد بانک عامل از تعهد ناشی از قرارداد پایه و نیز درج این ارقام در زیر خط ترازنامه به عنوان تعهد (و نه دین)، باید گفت که قانون‌گذار قالب ضمانت عرفی را برای اوراق گام پذیرفته است. به بیان دیگر، در ضمانت بانکی و به‌طور اخص در مقررات اوراق گام نیز مقصود قانون‌گذار از ضمانت بانک، مسئولیت و التزام بانک به پرداخت مبلغ اوراق گام باوجود بقای دین در ذمه مدیون اصلی است بدون آنکه موجب اشتغال ذمه بانک شود (صدر، ۱۴۲۵: ۲۳۲). علاوه بر این، تحلیل در قالب التزام مؤسسه مالی به تأدیه دین متعهد، به‌خوبی توجیه‌کننده اصل استقلال تعهد پایه از تعهد تجاری و عدم استناد به ایرادات ناشی از تعهد پایه در مقابل ثالث است (الشریف و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۲). از طرف دیگر، باید خاطرنشان ساخت؛ علت آنکه بانک مرکزی ضمانت مؤسسه اعتباری به پرداخت مبلغ اسمی اوراق گام را در قالب ماده ۱۰ آورده است، التفات و یادآوری این نکته است که صدور اوراق مزبور در قالب ضمان شرعی و نقل ذمه به ذمه نیست.

نکته مهم دیگری که در تحلیل ماهیت این اوراق باید مورد التفات قرار گیرد، این است که گرچه در رویه حسابداری، تعهدات ناشی از اوراق گام به عنوان ارقام زیر خط ترازنامه ثبت می‌شود، اما این امر نافی وجود تعهد مؤسسه اعتباری در برابر دارنده اوراق نبوده و به معنای عدم استقرار آن تعهد بر عهده مؤسسه مالی از منظر حقوقی تلقی نمی‌شود.

مسئله مهمی که اکنون نیازمند تبیین است، قالب مناسب برای انعقاد ضمانت عرفی یا التزام به تأدیه است. آیا باید التزام به تأدیه را یک عقد معین دانست؟ یا آنکه مشمول عنوان کلی عقد نامعین ماده ۱۰ است؟ در این خصوص باید توجه داشت که ما با دو اصطلاح از عقود معین روبرو هستیم؛ نخست، عقود معینی که باب سوم قانون مدنی به آن‌ها اختصاص یافته است و دوم، عقود معینی که سابقه فقهی دارند و احکام و آثار آن‌ها معین است؛ اما در قانون مدنی به عنوان عقد معین

۱. برای مطالعه بیشتر ر.ک. جعفری، نصر اله (۱۳۹۶)، تأملی بر مفهوم «تعهد و التزام» در فقه امامیه و حقوق ایران، مطالعات حقوقی، ۹۰: (۳).

نیامده‌اند؛ مانند نهاد التزام به تأدیه که به تعبیر فقیه عالی‌قدر آیه الله خویی عقدی مسبوق به سابقه و متعارف است (موسوی خویی، ۱۴۰۹، ج ۲: ۱۱۵-۱۱۶)؛ لیکن قانون‌گذار علیرغم پذیرش آن در مواد ۵۵۸، ۶۹۹، ۷۲۳ و ۷۴۱ قانون مدنی، آن را در زمره عقود معین قرار نداده است. نهاد مزبور، از یک‌طرف با تمسک به عمومات و اطلاعات لازم الوفا دانسته شده (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۰، ج ۵: ۴۳۱-۴۳۰) و از طرف دیگر، در عالم حقوق نیز فاقد عنوان مشخصی است، لذا آن را ذیل ماده ۱۰ قانون مدنی قرار می‌دهیم. البته با التفات به این نکته که با عقود که هیچ سابقه‌ای در فقه ندارند متفاوت است. همچنین، باید توجه داشت که هر مضمونی را نمی‌توان ذیل ماده ۱۰ قرارداد؛ زیرا ماده ۱۰ خود، مصحح ماهیت نیست، بلکه می‌بایست مضمونی که فی‌نفسه قابلیت تحقق به شکل صحیح را دارد در قالب ماده ۱۰ جای داد. به همین ترتیب، نهاد التزام به تأدیه که یک نهاد مشروع و با سابقه فقهی است می‌تواند در ذیل ماده ۱۰ قرار گیرد. با توجه به آنچه آمد، قرار دادن نهاد التزام به تأدیه ذیل ماده ۱۰ قانون مدنی با توجه به این نکته مهم که منشأ و مضمون معاملی آن التزام متعهد به تأدیه دین دیگری بدون اشتغال ذمه است، فاقد اشکال به نظر می‌رسد.

از طرف دیگر، به سبب اینکه عقد مزبور ماهیتاً با ضمان متفاوت است (قربانی و دارش، ۱۳۹۹: ۲۳۷)، احکام و آثار آن نیز متمایز از عقد ضمان است؛ کما اینکه در عقد ضمان، مضمون عنه بری الذمه شده و مضمون له فقط حق رجوع به ضامن را دارد، لیکن به‌موجب مفاد آیین‌نامه، تکلیف پرداخت وجه اوراق گام، ابتدا بر عهده متعهد است و در صورتی که متعهد اقدام به پرداخت کند، مؤسسه مالی صرفاً نقش واسطه پرداخت را ایفا می‌کند؛ اما چنانچه متعهد به تکلیف خود عمل نکند، بانک وجه مزبور را از منابع خود به دارنده پرداخت خواهد کرد.

در خصوص کارت رفاهی متصل به اوراق گام نیز باید متذکر شد با توجه به تبیین ویژگی‌ها و سازوکار اجرایی این کارت‌ها که پیش‌تر بدان اشاره شد، صرف صدور چنین کارت‌هایی تأثیری در ماهیت حقوقی اوراق گام صادره ندارد. ممکن است ایراد شود که در اوراق گام بدون اتصال به کارت، ابتدا متعهد، مسئول پرداخت وجه اوراق است و در صورت نکول وی، بانک ملتزم به پرداخت خواهد بود؛ ولی در اوراق گام متصل به کارت رفاهی، پذیرنده حق رجوع به متعهد را ندارد و این مؤسسه مالی است که تعهد به پرداخت وجه اوراق را دارد. لیکن، تدقیق در اراده انشایی اطراف این نوع اوراق و نیز لحاظ سازوکار اجرایی آن، ایراد مزبور را مرتفع خواهد ساخت، چه اینکه به‌طور کلی در همه انواع اوراق گام، مؤسسه مالی ملتزم به تأدیه وجه این اوراق به ذی‌نفع است و این تعهد، با انعقاد قرارداد و صدور اوراق گام بر عهده مؤسسه مالی قرار می‌گیرد، منتها با این تفاوت که در اوراق گام متصل به کارت رفاهی، پذیرنده مستقیماً به مؤسسه

مالی مراجعه می‌کند ولی در اوراق گام غیر متصل به کارت، شرط پرداخت وجه توسط مؤسسه مالی، مراجعه ابتدایی به متعهد و نکول وی است لیکن وجود شرط مزبور موجب تغییر در ماهیت اوراق گام که همان التزام به تأدیه وجه اوراق به ذی‌نفع است نخواهد شد.

۳. شرایط صدور اوراق گام

پس از آشنایی با تعریف و ماهیت اوراق گام، مهم‌ترین شرایط انعقاد قراردادهای مذکور بررسی می‌شود:

۳-۱. ثبوت تعهدات بر ذمه متعهد

موضوع قرارداد صدور اوراق گام، بر مبنای بدهی قطعی متعهد به متقاضی است^۱. لذا از شرایط صدور اوراق گام، مانند فاکتورینگ^۲، وجود دین و ثبوت آن بر ذمه مشتری است و وجود سبب دین کافی نیست. به همین دلیل است که قانون‌گذار در کارت رفاهی متصل به اوراق گام، با صدور کارت رفاهی برای مشتری، اقدام به صدور اوراق گام نمی‌کند؛ بلکه بر اساس صورتحساب کارت‌های رفاهی استفاده‌شده اوراق گام صادر می‌کند^۳.

سؤالی که پاسخ به آن ضروری می‌نماید این است که آیا دین میان متعهد و متقاضی که موضوع اوراق گام قرار می‌گیرد، باید الزاماً دین مؤجل باشد یا آنکه دین حال نیز می‌تواند موضوع اوراق مزبور باشد؟ ممکن است به استناد بند ۵ ماده ۳ دستورالعمل که سررسید اوراق گام را یک تا دوازده ماه می‌داند، گفته شود که دین موضوع این اوراق باید مؤجل باشد، لیکن وجود این مقرره منافاتی با حال بودن دین میان متعهد و متقاضی ندارد؛ چه اینکه در فرض حال بودن دین نیز متعهد و متقاضی می‌توانند بر تعجیل در پرداخت دین با صدور اوراق موافقت کنند و به عبارت دیگر، متقاضی حق مطالبه خود را تا زمان معینی به تأخیر اندازد (آلانی و راغبی، ۱۳۹۹، ۴۶۰). همین استدلال در خصوص دین با سررسید بیش از یک سال نیز جاری است که طرفین با توافق هم بر صدور اوراق گامی در محدود یک تا دوازده ماه توافق می‌کنند.

همچنین، مقررات در ارتباط با خصوصی یا دولتی بودن متعهد یا متقاضی نیز ساکت است. لذا از عموم و اطلاق آن‌ها می‌توان جواز صدور اوراق گام برای اشخاص دولتی یا خصوصی به‌عنوان متعهد یا متقاضی را استنباط کرد. حتی مطابق ضوابط، کنترل جدایی شخصی حقوقی متعهد و متقاضی کافی است و

۱. بند ۵ ماده ضوابط کنترل.

۲. بند ۵ ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور.

۳. ماده ۴ و ۵ شیوه‌نامه اجرایی کارت رفاهی.

صدور و انتقال اوراق گام میان شرکت‌های یک ذی‌نفع واحد، مشروط به واقعی بودن معامله مجاز است.^۱

۲-۳. ثبت قرارداد در سامانه‌های مرتبط

به‌موجب دستورالعمل، ثبت کلیه عملیات اوراق گام در سامانه گام الزامی است؛ بدین ترتیب، صدور، انتقال، ابطال و تسویه اوراق گام می‌بایست در سامانه مزبور به ثبت رسیده و شماره منحصر به فرد برای آن اخذ شود.^۲ همچنین مؤسسه مالی مکلف است اطلاعات تکمیلی را در سامانه سمات^۳ نیز به ثبت برساند.

باوجود چنین مقرراتی، سؤالی که پاسخ به آن ضروری می‌نماید این است که آیا الزام به ثبت عملیات مربوط به اوراق گام در سامانه‌های مذکور، آن‌ها را به عقد تشریفاتی تبدیل کرده است؟ یا توجه به سیاق نگارش ماده و نیز مقررات مشابه در خصوص الزام به ثبت فاکتورینگ^۴ و اعتبارات اسنادی^۵ به‌منظور رصد یکپارچه و برخط اطلاعات برای بانک مرکزی، به نظر می‌رسد پاسخ مثبت است و انعقاد قرارداد اوراق گام بدون ثبت در سامانه‌ها منتفی است؛ بنابراین نه تنها صدور صورت‌حساب الکترونیکی برای گروه‌های کالایی مشمول و استعلام صورت‌حساب الکترونیکی مزبور از سامانه جامع تجارت برای اطمینان از وجود طلب الزامی است^۶؛ بلکه اوراق گام در صورتی صادر می‌شود که اطلاعات و کلیه عملیات مربوط به این اوراق در سامانه گام به ثبت برسد.^۷

پس از بررسی الزامات قانونی برای صدور اوراق گام، به بررسی مهم‌ترین تعهدات قانونی و قراردادی متعهد، متقاضی و مؤسسه اعتباری بر مبنای مقررات موجود پرداخته می‌شود.

۴. تعهدات اطراف اوراق گام

۱. تبصره ۵ ماده ۴ ضوابط کنترل.

۲. تبصره ۲ ماده ۸ دستورالعمل.

۳. «سامانه متمرکز اطلاعات تسهیلات و تعهدات بانکی» ازجمله سامانه‌هایی است که بانک مرکزی در راستای اجرای آیین‌نامه «پیشگیری از انباشت مطالبات غیر جاری بانکی» عملیاتی کرده است. بر اساس ماده ۱۷ آن، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری موظف هستند پیش از اعطای هرگونه تسهیلات یا ایجاد تعهدات، مطابق ضوابط ابلاغی بانک مرکزی نسبت به استعلام گزارش اعتباری از سامانه ملی اعتبارسنجی یا گزارش رتبه‌بندی اعتباری از طریق این سامانه، اقدام و مطابق ضوابط تصمیم‌گیری کنند.

۴. تبصره ۵ ماده ۳ آیین‌نامه نحوه واگذاری مطالبات قراردادی مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۰ و تبصره ماده ۴ شیونامه اجرایی دستورالعمل پذیرش مطالبات قراردادی مصوب ۱۴۰۳/۴/۱۹

۵. ماده ۱۰ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی - ریالی مصوب ۱۴۰۳/۱/۲۱

۶. تبصره ۲ ماده ۴ ضوابط کنترل و مدیریت.

۷. تبصره ۱ و ۲ ماده ۸ دستورالعمل بند ۲ ماده ۶ شیونامه.

همان‌گونه که گذشت، قرارداد صدور اوراق گام، فی‌مابین متعهد و مؤسسه اعتباری عامل منعقد شده و در پی آن، اوراق به نام متقاضی صادر می‌شود و به‌وسیله او به بهره‌برداری می‌رسد. علاوه بر اینکه قرارداد، تعهداتی را برای متعهد و مؤسسه اعتباری عامل مقرر کرده است، دستورالعمل و ضوابط کنترل بانک مرکزی و نیز دستورالعمل پذیرش و معاملات گام در بورس، نیز تعهداتی را بر عهده همه اطراف اوراق گام از جمله متقاضی قرار داده است که در ادامه مهم‌ترین این تعهدات تبیین می‌شود.

۱-۴. تعهدات متعهد

- ارائه درخواست به همراه معرفی متقاضی و ارائه مدارک مثبته مبنی بر انجام معامله شامل فاکتور خرید کالا یا ارائه خدمت، صورتحساب الکترونیکی ثبت‌شده در سامانه جامع تجارت، صورت‌وضعیت مورد تأیید کارفرما و یا گواهی‌نامه انجام معامله صادره از سوی شرکت بورس کالا^۱. درخواست متعهد، موجب می‌شود مؤسسه مالی پس از پرداخت وجه اوراق به متقاضی، حق رجوع به متعهد را داشته باشد.

- پرداخت وجه اوراق گام صادره در سررسید به مؤسسه اعتباری عامل به نفع متقاضی^۲؛ واضح است که این تعهد به اوراق گام فاقد کارت رفاهی اختصاص دارد و از آنجا که متعهد مدیون به متقاضی است، در سررسید اوراق، به‌عنوان حکم تکلیفی، ملزم است نسبت به پرداخت وجه اوراق اقدام کند. در غیر این صورت، از تاریخ پرداخت وجه اوراق گام توسط مؤسسه اعتباری تا تاریخ تسویه بدهی، باید وجه التزام تأخیر تأدیه دین معادل ۸ درصد بعلاوه نرخ سود تسهیلات مبادله‌ای را بپردازد. لازم به ذکر است اعطای تسهیلات جدید از طرف مؤسسه اعتباری عامل به متعهد به‌منظور تسویه اوراق گام ممنوع است^۳.

- پرداخت کارمزدهای مربوطه به مؤسسه اعتباری از جمله کارمزد صدور اوراق گام، کارمزد صدور کارت رفاهی متصل به اوراق گام در صورت وجود و کارمزد تراکنش‌های مربوط به کارت رفاهی که نرخ آن‌ها توسط بانک مرکزی تعیین می‌شود^۴.

۱. ماده ۹ دستورالعمل و ماده ۴ ضوابط کنترل و مدیریت.

۲. ماده ۱۱ دستورالعمل.

۳. تبصره ماده ۱۲ دستورالعمل.

۴. تبصره ۳ ماده ۸ دستورالعمل.

۲-۴. تعهدات و الزامات مؤسسه اعتباری

مؤسسات اعتباری برای پرداخت هرگونه تسهیلات و ایجاد تعهدات، تکالیف عامی بر عهده دارند؛ نظیر رعایت ضوابط مربوط به احراز هویت، مبارزه با پولشویی و تأمین مالی تروریسم، رعایت مفاد آیین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان، اعتبار سنجی، استعلام وضعیت بدهی غیر جاری و چک برگشتی و نیز اخذ وثایق و تضامین کافی از متعهد. علاوه بر تکالیف مذکور، مقررات بانک مرکزی ازجمله ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام و قرارداد صدور اوراق گام نیز تکالیفی را بر عهده مؤسسه اعتباری پذیرنده گذارده است:

- حصول اطمینان از صوری نبودن موضوع معامله و صدق آن، از طرق مختلف ازجمله استعلام صورتحساب الکترونیکی^۱. واضح است که لازمه صحت ضمان عرفی و التزام مؤسسه مالی به تأدیه دین متعهد، وجود دین واقعی بر ذمه متعهد است.

- احراز شرط مرتبط و متناسب بودن موضوع معامله با زمینه فعالیت متعهد و متقاضی.

- اخذ حق برداشت از کلیه حساب‌های متعهد نزد بانک، در صورت عدم ایفای تعهدات در سررسید به‌موجب قرارداد فی‌مابین.

- رعایت سقف اعتباری مجاز برای هر متعهد.

- بازپرداخت مبلغ اسمی اوراق گام در سررسید؛ در کارت رفاهی متصل به اوراق گام به‌محض سررسید و در اوراق گام فاقد کارت رفاهی در صورتی‌که متعهد، تعهد خود مبنی بر پرداخت وجه اوراق در سررسید را ایفا نکند، اقلام اوراق نکول شده به بالای خط ترازنامه منتقل و در زمره دیون مؤسسه اعتباری قرار گرفته که به دنبال آن حکم تکلیفی پرداخت وجه اوراق به نفع دارنده محقق می‌شود. لازم به ذکر است چنانچه مؤسسه اعتباری از بازپرداخت مبلغ اوراق امتناع کند، مجوز صدور اوراق گام تا حداقل شش ماه پس از زمان تسویه بدهی اوراق گام نکول شده قبلی تعلیق خواهد شد^۲.

۳-۴. تعهدات متقاضی

- رعایت محدودیت‌های قانونی در انتقال اوراق گام به اشخاص: انتقال اوراق گام صرفاً به اشخاص حقوقی (غیر از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری^۳) و نیز ممنوعیت انتقال معکوس این اوراق^۴ (از متقاضی اول به متعهد و یا از متقاضی‌های دریافت کننده به متقاضی‌های انتقال دهنده) ازجمله این محدودیت‌هاست. به نظر می‌رسد ممنوعیت انتقال به اشخاص حقیقی به‌منظور حفاظت از کارکرد اولیه اوراق گام

۱. تبصره ۲ ماده ۹ دستورالعمل.

۲. ماده ۱۹ دستورالعمل.

۳. بند ۱ ماده ۷ ضوابط کنترل.

۴. تبصره ۴ ماده ۴ ضوابط کنترل.

یعنی تأمین مالی زنجیره تولید و جلوگیری از رفتارهای سفته بازانه سرمایه‌گذاران خرد است. همچنین، منع انتقال به بانک‌ها به‌منظور جلوگیری از باز تأمین اوراق^۱ و انباشت ریسک نکول در سیستم بانکی است. انتقال معکوس این اوراق نیز اصولاً با کارکرد اوراق که تأمین مالی زنجیره تولید است مغایر بوده و به همین دلیل منع شده است.

- ارائه اسناد از سوی متقاضی انتقال‌دهنده: چنانچه متقاضی بخواهد اوراق گام را در زنجیره تولید انتقال دهد، مکلف است به‌مانند متعهد کلیه اسناد و مدارک مدیونیت خود را به مؤسسه اعتباری عامل ارائه دهد.^۲

- رعایت سقف مجاز تنزیل و یا انتقال به بازار سرمایه: به‌منظور گردش هر چه بیشتر این اوراق در زنجیره و جلوگیری از نقد شوندگی زود هنگام آن، حداکثر ۲۵ درصد اوراق گام صادره در اختیار بنگاه متقاضی اول، ۵۰ درصد اوراق در اختیار بنگاه متقاضی دوم و ۷۵ درصد اوراق در اختیار بنگاه متقاضی سوم و بعد از آن قابل انتقال به بازار سرمایه و یا قابل خرید دین است.^۳

- فروش اوراق به‌صورت نقدی: فروش اوراق گام به‌صورت نسیه ممنوع بوده و فقط باید به‌صورت نقد انجام گیرد.^۴ چرایی وجود این مقرر را می‌بایست در احکام فقهی بیع طلب جستجو کرد؛ بر مبنای آنچه گذشت، متقاضی از متعهد مبلغ اوراق را طلبکار است و زمانی که می‌خواهد آن را به شخص دیگر منتقل کند، بیع طلب میان متقاضی فعلی و دارنده بعدی منعقد می‌شود. از آنجاکه مبیع، کلی و مؤجل است چنانچه ثمن نیز کلی و مؤجل باشد، حکم مسئله در فقه اختلافی است؛ چنانچه هر دو دین موجود پیش از عقد و مؤجل باشد، مصداق اجلی «بیع دین به دین» است و در بطلان آن اختلاف نیست (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۲۳: ۹۸) (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج ۳: ۳۱۳) (حائری طباطبایی، ۱۴۱۸، ج ۸: ۳۲۷)؛ اما چنانچه در بیع دو دین به یکدیگر، هر یک از این اوصاف متفاوت شود، بدین نحو که یکی موجود پیش از عقد یا حال باشد، اقوال در میان فقها و حقوقدانان مختلف است^۵ لیکن قانون‌گذار با تعیین شرط فروش اوراق به‌صورت نقد، قوی که فروش دین موجود پیش از عقد به نحو مؤجل در مقابل ثمن کلی حال را جایز می‌داند برگزیده است (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۲۴: ۳۴۵) (محقق حلی، ۱۴۱۰، ج ۱: ۱۳۴).

- رعایت محدودیت‌های قانونی در ابطال اوراق گام: در اوراق گام غیر متصل به کارت رفاهی فقط متقاضی اول می‌تواند تا حداکثر یک ماه از زمان صدور اوراق

۱. استفاده مجدد از اوراق برای صدور اوراق جدید یا به‌عنوان وثیقه در تسهیلات اعتباری یا بازار ریپو.

۲. تبصره ۳ ماده ۴ ضوابط کنترل.

۳. ماده ۳ ضوابط کنترل.

۴. بند ۲ ماده ۷ ضوابط کنترل.

۵. برای دیدن نظرات مختلف فقها در این باب ر.ک: (کاظمی، ۱۳۸۹: ۱۳۷) و (کاتوزیان، ۱۳۶۶، ج ۲: ۲۰۶).

گام با درخواست کتبی خود، از مطالبه کل ارزش اوراق گام انصراف دهد؛ اما ابطال اوراق گام متصل به کارت رفاهی به دلیل اینکه در قالب تسهیلات در اختیار مشتری قرار گرفته است، امکان‌پذیر نیست^۱. بدیهی است، ابطال اوراق فقط در صورتی امکان‌پذیر است که سررسید نشده باشد و در زنجیره به شخص دیگری و یا به بازار سرمایه، منتقل نشده باشد. لذا ابطال این اوراق، برای متقاضی‌های بعدی یا پس از گذشت یک ماه از زمان صدور اوراق گام و یا درخواست ابطال بخشی از اوراق گام ممنوع است^۲.

۵. تمایز اوراق گام از شیوه‌ها و ابزارهای مشابه

۵-۱. تمیز اوراق گام از اعتبار اسنادی داخلی

هرگونه ترتیباتی که دربرگیرنده تعهد قطعی و برگشت‌ناپذیر بانک گشایش‌کننده، مبنی بر پذیرش پرداخت در قبال ارائه اسناد مطابق باشد که به ریال ایران گشایش یافته و مبدأ و مقصد کالا یا خدمت، اقامتگاه بانک‌های مرتبط، متقاضی و ذی‌نفع آن در داخل مرزهای جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران واقع است را اعتبار اسنادی داخلی می‌گویند^۳ که اگرچه شباهت‌هایی با اوراق گام دارد، ولی در عین حال واجد تفاوت‌های برجسته‌ای است؛ به‌موجب دستورالعمل مربوطه، اعتبار اسنادی با موضوع خرید کالا در قالب عقد مرابحه و در خصوص خدمات با موضوع استصناع منعقد می‌شود^۴ و کارکرد آن تنها حصول اطمینان برای فروشنده جهت دریافت وجه معامله در صورت ارائه اسناد مطابق است؛ لیکن بنا بر آنچه گذشت اوراق گام با مضمون معاملی التزام مؤسسه مالی به تأدیه دین متعهد و در قالب ماده ۱۰ منعقد می‌شود و کارکرد اصلی آن تأمین مالی مدت‌دار زنجیره تولید است. از سوی دیگر، در اعتبارات اسنادی نقش بانک، تعهد به پرداخت وجه اعتبار مشروط به ارائه اسناد حمل مطابق شرایط اعتبار است^۵ لیکن در اوراق گام نقش مؤسسه اعتباری تضمین پرداخت وجه اوراق به‌طور مطلق است. ازجمله وجوه تمایز دیگر، صدور اعتبار اسنادی به‌صورت نقدی (دیداری) یا مدت‌دار است درحالی‌که اوراق گام به‌صورت مدت‌دار با سررسیدهای یک تا ۱۲ ماه صادر می‌شود، همچنین فقط در اعتبار اسنادی مدت‌دار و پس از بررسی اسناد و حصول اطمینان از ارائه اسناد مطابق، مؤسسه مالی اقدام به صدور سند

۱. تبصره ۳ ماده ۲ قرارداد کارت رفاهی متصل به اوراق گام.

۲. تبصره ماده ۸ ضوابط کنترل.

۳. بند ۲ و ۳ ماده ۱ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی، بازنگری ۱۴۰۳/۱/۲۱.

۴. مواد ۱۳ و ۱۴ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی.

۵. مستفاد از بند ۹ ماده ۱ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی.

تعهد پرداخت کرده که قابلیت تنزیل و انتقال به بازار سرمایه را دارد؛^۱ لیکن انواع اوراق گام به درخواست متقاضی قابل معامله و انتقال در بازار ثانویه است.

۲-۵. تمیز اوراق گام از ضمانتنامه

ضمانتنامه بانکی، عبارت است از سندی که به موجب آن مؤسسه اعتباری به طور غیر قابل برگشت متعهد می شود به محض اعلام و مطالبه هر میزان از وجه مندرج در آن توسط ذی نفع، وجه مطالبه شده را به ذی نفع پرداخت کند.^۲ این سند، در عین حال که از لحاظ ماهیت حقوقی و مکانیسم اجرایی شبیه ترین ابزار به اوراق گام است،^۳ واجد تفاوت هایی نیز هست؛ از جمله آنکه ضمانتنامه در زمره ابزارهای تأمین مالی زنجیره تولید نیست، اما به طور غیرمستقیم در تسهیل فرآیند تأمین مالی کمک می کند (مافی و فلاح، ۱۴۰۳: ۱۵). به عبارت دیگر، هدف اصلی صدور اوراق گام تأمین مالی زنجیره تولید است، در حالی که ضمانتنامه صرفاً به منظور تضمین حسن انجام تعهد صادر می شود. علاوه بر اینکه ضمانتنامه معامله پذیر نیست و نمی توان آن را در بازارهای مالی خرید و فروش کرد، لیکن اوراق گام از طریق تنزیل و معامله قابلیت نقد شوندگی سریع دارد؛ همچنین، در این راستا می توان به اصل غیر قابل انتقال بودن ضمانتنامه بر مبنای مقررات متحدالشکل ضمانتنامه های عندالمطالبه^۴ و نیز دستورالعمل بانک مرکزی - مگر در فروض استثنایی^۵ - و قابل انتقال بودن اوراق گام در زنجیره تأمین به عنوان وجوه متمایز این دو اشاره کرد.

۳-۵. تمیز اوراق گام از خرید دین

یکی از عقود رایج در بانکداری اسلامی، خرید دین است که از نظر تحلیل ماهوی، منطبق با بیع طلب بوده و صرفاً بر روی چک و سفته مشتریان منعقد می شود؛ به موجب عقد مزبور، دارنده سند تجاری و بانک توافق می کنند که در مقابل پرداخت

۱. بند ۹ ماده ۱، مواد ۳۴ و ۴۶ دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی.

۲. بند ۴ ماده ۱ دستورالعمل ناظر بر ضمانتنامه بانکی (ریالی) مصوب ۹۶/۷/۲۵.

۳. برای مطالعه ماهیت حقوقی ضمانتنامه ر.ک: شهیازی نیا، (۱۳۸۳) ماهیت حقوقی ضمانتنامه بانکی بین المللی و مقایسه آن با نهادهای سنتی، در *فصلنامه علمی حقوق تطبیقی*، شماره ۶، ۱۴۰-۱۱۱.

4. United Rules for Demand Guarantees (URDG)

۵. بر اساس ماده ۳۳ مقررات ضمانتنامه عندالمطالبه (URDG) فقط در صورتی که در متن ضمانتنامه عبارت قابل انتقال ذکر شده باشد، ضمانتنامه مذکور قابل انتقال محسوب می شود. در ضمانتنامه داخلی نیز به موجب ماده ۶ دستورالعمل بانک مرکزی مصوب ۹۶/۷/۲۵ ضمانتنامه سندی غیر قابل انتقال و غیر قابل تنزیل است، ولی در یک مورد استثنایی شورای پول و اعتبار به موجب مصوبه ۱۳۵۸ مورخ ۱۴۰۲/۲/۱۹ با هدف عملیاتی کردن فاکتورینگ، امکان تغییر ذی نفعان ضمانتنامه های بانکی را منحصرأ در چهارچوب آیین نامه ماده ۸ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی فراهم کرد.

مبلغی کمتر از مبلغ اسمی مندرج در سند، طلب دارنده به بانک منتقل شود. لیکن، مبنای صدور اوراق گام، فاکتور خرید کالا یا خدمت و یا صورت وضعیت مورد تأیید کارفرماست و به موجب آن، در صورت استنکاف متعهد (مدیون) از پرداخت وجه اوراق گام به متقاضی (طلبکار)، مؤسسه اعتباری عامل مسئولیت پرداخت وجه اوراق را بر عهده می‌گیرد.

از جنبه تشریفاتی نیز تفاوت قابل‌توجهی وجود دارد؛ خرید دین فرآیندی غیر تشریفاتی است، درحالی‌که صدور اوراق گام به موجب مقررات، نیازمند ثبت در سامانه‌های مرتبط است. علاوه بر این، متقاضی به عنوان ذی‌نفع اوراق گام می‌تواند این اوراق را تنزیل کرده تا سررسید نگه دارد، در زنجیره منتقل کند و یا آن‌ها را به بورس منتقل کند حال آنکه در خرید دین بانکی، چنین اختیاراتی برای طلبکار (بانک) وجود ندارد و صرفاً می‌بایست سند را تا سررسید نگه داشته و سپس برای وصول وجه آن از صادرکننده اقدام کند.

۴-۵. تمیز اوراق گام از فاکتورینگ

یکی از روش‌های تأمین مالی زنجیره تأمین، فاکتورینگ یا پذیرش مطالبات قراردادی است که به موجب آن، تمام یا بخشی از مطالبات نشأت گرفته از یک رابطه قراردادی پایه میان تأمین‌کننده (پیمانکار) و مشتری (کارفرما)، به وسیله قراردادی دیگر به نام فاکتورینگ که میان تأمین‌کننده (انتقال دهنده)^۱ و پذیرنده (مؤسسه مالی) منعقد می‌شود، در قالب بیع طلب ناشی از اسناد دریافتی به مبلغ کمتر به مؤسسه مالی واگذار شده و بدین ترتیب ثمن پرداختی، صرف تأمین مالی تأمین‌کننده می‌شود^۲ (جعفری و امینی، ۱۴۰۱: ۳۶۵؛ فیضی چکاب و درزی، ۱۳۹۳: ۱۱۱)؛ لیکن همان‌گونه که پیش‌تر نیز آمد، اوراق گام با درخواست متعهد و بر روی فاکتور خرید یا صورت وضعیت (اسناد دریافتی) صادر شده و ماهیت آن التزام بانک به پرداخت وجه اوراق در صورت استنکاف متعهد در مقابل متقاضی (طلبکار) است. اگرچه به موجب مقررات بانک مرکزی، هر دو از جمله روش‌ها و ابزارهای تأمین مالی زنجیره تولید به شمار رفته و ثبت آن‌ها در سامانه‌های مرتبط الزامی است، لیکن هریک به فراخور نیاز سیستم تأمین مالی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

فرجام سخن

۱. از آنجا که واگذار کننده مطالبات ممکن است تأمین کننده یا مؤسسه اعتباری باشد که فاکتورینگ متوالی منعقد می‌کند، لذا آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور مصوب ۹۹/۷/۱۶ - که موضوع آن قرارداد فاکتورینگ است - از لفظ عام انتقال دهنده استفاده کرده است.

۲. بند ۱۰ ماده ۱ آیین‌نامه نحوه واگذاری مطالبات قراردادی مصوب ۱۳۹۹/۷/۱۶.

ابزارهای تأمین مالی زنجیره تولید با هدف کاهش هزینه تأمین مالی، تخصیص تأمین مالی به بخش مولد اقتصاد و کنترل نقدینگی به‌طور برجسته مورد توجه صنعت بانکداری است. اوراق گواهی اعتبار مولد (گام) ازجمله این ابزارهاست که به‌موجب دستورالعمل شورای پول و اعتبار در سال ۱۳۹۸ وارد سیستم بانکی ایران شد. مطالعه حاضر با هدف تحلیل ماهیت حقوقی این اوراق در چارچوب مقررات بانک مرکزی و تبیین تعهدات اطراف آن صورت گرفت؛ بر اساس یافته‌های این پژوهش، متعهد بابت دینی که به متقاضی دارد، از مؤسسه مالی تقاضای صدور اوراق گام به‌ذی‌نفعی متقاضی را می‌کند. مؤسسه مالی نیز با انعقاد قرارداد عاملیت و ضمانت، با صدور اوراق به نفع متقاضی، ملتزم می‌شود که در صورت نکول متعهد، اقدام به پرداخت وجه اوراق در سررسید به دارنده نهایی کند. تحلیل ماهیت عاملیت و نیز قرارداد نمونه بانک مرکزی نشان می‌دهد که صدور اوراق در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی قابل توجیه است. از سوی دیگر، ضمانت بانک نیز از نوع نقل یا ضم ذمه به ذمه نیست؛ زیرا اولاً در سررسید اوراق، متعهد مکلف به پرداخت است و برائت ذمه حاصل نمی‌کند. دوم آنکه، اوراق گام در زمان صدور به‌صورت اقلام زیر خط ترازنامه صادر می‌شود، بدین معنی که دین نیست و بر ذمه بانک قرار نمی‌گیرد. همچنین، مسئولیت مطلق بانک به پرداخت وجه اوراق که ناشی از استقلال تعهد پایه از تعهد براتی و عدم استناد به ایرادات در مقابل دارنده با حسن نیت است موجب می‌شود که منشأ و مضمون معاملی اوراق گام مبتنی بر «التزام به تأدیه» یا همان ضمانت عرفی تحلیل شود که به‌عنوان تعهد مستقل مؤسسه اعتباری عامل در چارچوب ماده ۱۰ قانون مدنی واقع می‌شود. در کارت رفاهی متصل به اوراق گام نیز اگرچه شرط رجوع ابتدایی پذیرنده به متعهد وجود ندارد، لیکن تفاوت مزبور موجب تغییر ماهیت نمی‌شود.

پرداخت وجه اوراق در سررسید به دارنده و نیز پرداخت کارمزد صدور اوراق از مهم‌ترین تعهدات متعهد، اطمینان از وجود دین، بازپرداخت مبلغ اسمی اوراق به دارنده و رعایت سقف اعتباری مجاز برای هر متعهد ازجمله تعهدات مؤسسه مالی است. همچنین، رعایت محدودیت‌های قانونی در زمینه انتقال اوراق گام به شخص منتقل‌الیه، محدودیت زمانی ابطال اوراق گام، سقف مجاز تنزیل و انتقال به بازار سرمایه و الزام فروش به‌صورت نقدی ازجمله مهم‌ترین تعهدات متقاضی است.

به‌منظور پرهیز از برداشت‌های چندگانه و اجرای کارآمدتر این ابزار، بازنگری در دستورالعمل‌ها و صراحت بخشی به ماهیت حقوقی اوراق گام و تجمیع دقیق تعهدات اطراف این اوراق در قالب آیین‌نامه‌ای مستقل، با هدف شفاف‌سازی مقررات و ایجاد وحدت رویه در نهادهای بانکی و اجرایی، ضرورتی انکارناپذیر خواهد بود.

تعارض منافع: این مقاله مشمول هیچ‌گونه تعارض منافع نیست.

اصول اخلاقی: نویسندگان مقاله، تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یکبار مقاله، تکرار پژوهش‌های دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شوندگان است، رعایت کرده‌اند. تالیف این مقاله به هوش مصنوعی داده نشده است.

منابع

- فارسی

- آئین، سهیل؛ نوری، مهدی (۱۴۰۳). ارائه مدل مفهومی و عوامل مؤثر در پیاده‌سازی تأمین مالی زنجیره تأمین مبتنی بر بلاک چین در اقتصاد ایران، *فصلنامه پژوهش‌های پولی-بانکی*، ۱۷(۶۲)، ۵۶۵-۵۹۵. DOI: 10.61186/jmbr.17.62.565
- آلانی، زهرا؛ راغبی، محمدعلی (۱۳۹۹). بررسی تحلیلی اسقاط حق و آثار مترتب بر آن، *مجله پژوهش‌های فقهی*، ۱۶(۳)، ۴۴۷-۴۶۷. DOI:10.22059/jorr.2019.275198.1008328
- الشریف، محمدمهدی؛ جلالی، محمود؛ مظاهری، رسول؛ رضاییان، علیرضا (۱۳۹۹). بررسی تطبیقی ماهیت ضمانت‌نامه‌های بانکی در پرتو اصل استقلال، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۹۴(۹)، ۱۳۹-۱۱۵. DOI:10.29252/jlr.2021.221789.1906
- بنانیاسری، ماشاءالله (۱۳۹۵). *حقوق اعتبارات اسنادی*، ج ۱، تهران: شهر دانش.
- جعفری، دبیا؛ امینی، منصور (۱۴۰۱). تأمین مالی از طریق واگذاری مطالبات (فاکتورینگ) در نظام حقوقی ایران، *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۴۱(۴)، ۳۶۱-۳۹۰.
- جعفری، نصراله (۱۳۹۶). تأملی بر مفهوم «تعهد و التزام» در فقه امامیه و حقوق ایران. *مطالعات حقوقی*، ۹(۳)، ۷۵-۹۶. DOI: 10.22099/jls.2017.15149.1742
- رحیمی، سید علی‌اصغر (۱۴۰۲). ساختار حقوقی شیوه‌های تأمین مالی زنجیره تأمین با تأکید بر اوراق گواهی اعتبار مولد، *فصلنامه علمی اقتصاد اسلامی*، ۲۳(۹۰)، ۱۵۷-۱۸۵.
- شاهچرا، مهشید؛ طاهری، ماندانا (۱۳۹۵). سازوکار انتقال سیاست پولی بر وام‌دهی بانک‌ها از طریق اقلام زیر خط ترازنامه، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۴(۷۸)، ۱۷۰-۱۴۵.
- شهبازی‌نیا، مرتضی (۱۳۸۳). ماهیت حقوقی ضمانت‌نامه بانکی بین‌المللی و مقایسه آن با نهادهای سنتی، *دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی*، ۶(۴)، ۱۴۰-۱۱۱.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۴). *حقوق منعی*، عقود معین ۱، چاپ چهارم، تهران: مجد.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۶). *حقوق منعی*، جلد اول (تشکیل قراردادها و تعهدات)، تهران: مجد.
- صارم صفاری، میلاد؛ خدایاری، محمد (۱۳۹۷). تجزیه و تحلیل اقلام زیر خط ترازنامه رویکرد بین‌المللی مؤسسه مودیز، *مجله اقتصادی*، ۱۸(۱۱-۱۲)، ۴۹-۲۷.
- ضیائی، محمد عادل؛ معینی فر، محدثه (۱۳۹۲). تحلیل ماهیت فقهی و حقوقی ضمانت‌نامه‌های بانکی، *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، ۱۳(۵۱)، ۱۲۱-۱۴۴.
- طباطبایی، سید محمدصادق؛ امینی، محمد؛ رستگاری، محمود (۱۴۰۲). موضوع شناسی حقوقی - فقهی ضمانت در اسناد تجاری (تبعی یا مستقل) و آثار آن بر حقوق دارنده؛ مبتنی بر

نظریه تفصیل، پژوهش حقوق خصوصی، ۱۲(۴۴)، ۹۵-۴۹.

DOI:10.22054/jplr.2023.74824.2769

عبدی پور فرد، ابراهیم (۱۳۹۵). حقوق تجارت، جلد ۳، تهران: مجد.
فیضی چکاب، غلام نبی؛ درزی، علی (۱۳۹۳). بررسی حقوقی روابط اطراف قرارداد تأمین مالی فاکتورینگ، پژوهش حقوق خصوصی، ۲(۶)، ۱۰۹-۱۳۷.
قربانی لاجوانی، مجید و دارش، فرشته. (۱۳۹۹). تعلیق تأثیر و تعلیق انحلال در عمل صدور، ظهر نویسی و ضمانت اسناد تجاری و قبول برات مطالعات حقوقی، ۱۲(۱)، ۲۴۵-۲۱۷.

DOI: 10.22099/jls.2020.33961.3493.

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۹). نظریه عمومی تعهدات، تهران: میزان.
کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۶). قواعد عمومی قراردادها، جلد دوم، تهران: به نشر.
کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). عقود معین ۲ (مشارکتها - صلح)، چاپ هفتم، تهران: گنج دانش.
کاظمی، محمود (۱۳۸۹). بیع کالی به کالی در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی در فقه اسلامی و حقوق خارجی، مجله حقوق تطبیقی، ۱ (۲)، ۱۵۶-۱۲۳.
مافی، همایون؛ فلاح، مهدی (۱۴۰۳). تحلیلی بر اصول اساسی حاکم بر ضمانتنامه‌های عندالمطالبه در حقوق تجارت بین‌الملل با نگاهی به لایحه تجارت، تمنن حقوقی، ۷ (۲۲).

DOI: 10.22034/LC.2025.497916.1577

مقدم ابریشمی، علی و بهنام، محمد. (۱۳۹۹). تلاقی اصل استقلال و منع پرداخت مرجع در اعتبارات اسنادی و ورشکستگی با تأکید بر حقوق امریکا، مطالعات حقوقی، ۱۲(۴)، ۲۶۹-۳۰۲.

DOI: 10.22099/JLS.2020.37039.3878

میثمی، حسین؛ زمان زاده، حمید (۱۳۹۹). تأمین مالی زنجیره ارزش با استفاده از اوراق گام: ماهیت، کارکرد و راهکارهای شرعی، دوفصلنامه علمی تحقیقات مالی اسلامی، ۹(۲)،

DOI:10.30497/ifr.2020.75527. ۵۴۰-۵۰۷

نعیم‌آبادی، مجتبی؛ حسین زاده سوره، رضا؛ عبداللهی پور، محمداصادق (۱۴۰۳). گزارش سیاستی: ابزارهای تأمین مالی زنجیره تأمین؛ چالش‌ها و راهکارها، پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

مقررات و دستورالعمل‌ها

اصلاحیه ضوابط کنترل و مدیریت اوراق گام مصوب ۱۹ فروردین ۱۴۰۳
آیین‌نامه پذیرش اوراق گواهی اعتبار مولد در دستگاه‌های اجرایی مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۱۳
آیین‌نامه اجرایی ماده ۸ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور موضوع واگذاری مطالبات قراردادی ۹۹/۷/۱۶

آیین‌نامه نحوه واگذاری مطالبات قراردادی مصوب ۹۹/۷/۱۶
دستورالعمل اصلاحی پذیرش اوراق گام در بورس مصوب ۱۴۰۳/۸/۲۳
دستورالعمل اعتبار اسنادی داخلی - ریالی مصوب ۱۴۰۳/۱/۲۱
دستورالعمل پذیرش مطالبات قراردادی مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۰
دستورالعمل پذیرش و معاملات اوراق گواهی اعتبار مولد مصوب هیئت‌مدیره سازمان بورس مصوب ۱۴۰۳/۷/۱۶

دستورالعمل ناظر بر ضمانتنامه بانکی (ریالی) مصوب ۹۶/۷/۲۵
دستورالعمل ناظر بر گواهی اعتبار مولد مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۱۵
شیوه‌نامه اجرایی کارت رفاهی متصل به اوراق گام مصوب ۱۴۰۲/۱۱/۴

شیوهنامه اجرایی فاکتورینگ مصوب ۱۴۰۳/۴/۱۹
ضوابط ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری مصوب ۱۴۰۳/۷/۴
قانون تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها مصوب ۱۴۰۲/۱۲/۲۲

عربی

ابن قدامه، عبدالله ابن احمد بن محمد (۱۴۰۳ ق). *المغنی ولیه الشرح الكبير* (جلد ۵)، بیروت: دار الکتب العربی.
بجنوردی، سید محمدحسن (۱۴۱۹ ق). *القواعد الفقهیه* (جلد ۷)، قم: هادی.
حائری طباطبائی، سید علی (۱۴۱۸ ق). *ریاض المسائل فی تحقیق الأحکام بالدلایل* (جلد ۸)، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
شهید ثانی، زین الدین (۱۴۱۰ ق). *الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة* (جلد ۳)، قم: کتابفروشی داوری.
صدر، محمدباقر (۱۴۲۵ ق). *البنک اللاریوی فی الاسلام*، قم: مرکز الابحاث و الدراسات التخصصیه للشهید الصدر.
طباطبائی حکیم، سید محسن (۱۴۱۶ ق). *مستمسک العروه الوثقی* (جلد ۱۳)، قم: مؤسسه دارالتفسیر.
طباطبائی یزدی، سید محمدکاظم (۱۴۲۰ ق). *العروه الوثقی* (جلد ۵)، بیروت: الدار الاسلامیه.
محقق حلی، ابوالقاسم (۱۴۱۰ ق). *المختصر النافع فی فقه الامامیه* (چاپ سوم، جلد ۱)، تهران: قسم الدراسات الإسلامیة فی مؤسسة البعثة.
موسوی خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۰۹ ق). *مبانی العروه الوثقی* (جلد ۲)، قم: مدرسه دارالعلم.
نجفی، محمدحسن (۱۳۶۲). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام* (جلد ۲۳)، بیروت: دار احیاء التراث.
نجفی، محمدحسن (۱۳۶۲). *جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام* (جلد ۲۴)، بیروت: دار احیاء التراث.

References

- Abdipour Fard, E. (2016). *Commercial Law*, Vol. 3, Tehran: Majd.[in Persian]
- Aein, S.; Noori, M. (2024). A Conceptual Model and Factors Affecting the Implementation of Bulk Chain-Based Financing in Iran's Economy. *Quarterly Journal of Monetary and Banking Research*, 17(62), 565-595. DOI: 10.61186/jmbr.17.62.565.[in Persian]
- Alani, Z.; Raghebi, M. A. (2020). Analytical Study of Waiver of Rights and Its Consequences, *Journal of Jurisprudential Research*, 16(3), 447-467. doi:10.22059/jorr.2019.275198.1008328.[in Persian]
- Al-Sharif, M. M; Jalali, M; Mazaheri, R.; Rezaeian, A. (2020). Comparative Study on the Nature of Bank Guarantees in Light of the Principle of Independence, *Quarterly Journal of Legal Research*, (94), 115-139. doi:10.29252/jlr.2021.221789.1906.[in Persian]
- Bana Niasari, M. (2016). *Letters of Credit Law*, Vol. 1, Tehran: Shahre Danesh.[in Persian]

- Bojnourdi, S. M. H. (1998). *Al-Qawa'id al-Fiqhiyyah*, Vol. 7, Qom: Hadi. [in Arabic]
- Burnie, D. A., & Ridder, A. D. (2023). Accounts payable management, *Working capital management: Concepts and strategies* (283-307). Baker, H.K., Filbeck, G., Barkley, T. Singapore: World Scientific Publishing Company, DOI:10.1142/9789811259661_0013.
- Feizi Chakab, G. N.; Darzi, A. (2014). Legal Review of the Parties' Relations in Factoring Financing Contracts. *Private Law Research*, 2(6), 109-137. [in Persian]
- Ghorbani Lachvani, M., & Darash, F. (2020). Suspension of effect and suspension of dissolution in the issuance, endorsement, and guarantee of commercial instruments and acceptance of bills of exchange. *Legal Studies*, 12(1), 217–245. <https://doi.org/10.22099/jls.2020.33961.3493>. [in Persian]
- Guter-Sandu, A. & Murau, S. (2022), The Eurozone's Evolving Fiscal Ecosystem: Mitigating Fiscal Discipline by Governing Through Off-Balance-Sheet Fiscal Agencies, *New Political Economy*, Vol. 27(1), 62-80. DOI:10.1080/13563467.2021.1910648.
- Haeri Tabataba'i, S. A. (1997). *Riyad al-Masa'il fi Tahqiq al-Ahkam bi al-Dala'il*, First Edition, Qom: Al al-Bayt (a.s.) Institute.[in Arabic]
- Ibn Qudameh, A. ibn A. ibn M. (1983). *Al-Mughni, yalīhi Al-Sharh al-Kabir*, Vol. 5, Beirut: Dar al-Ketab al-Arabi. [in Arabic]
- Jafari, D; Amini, M. (2022). Financing Through the Assignment of Receivables (Factoring) in the Legal System of Iran. *Islamic Economics and Banking*, (41), 361-390. [in Persian]
- Jafari, N. (2017). A reflection on the concept of "obligation and commitment" in Imamiyyah jurisprudence and Iranian law. *Legal Studies*, 9(3), 75–96. <https://doi.org/10.22099/jls.2017.15149.1742>. [in Persian]
- Katouzian, N. (2010). *General Theory of Obligations*, Tehran: Mizan.[in Persian]
- Katouzian, N. (1987). *General Rules of Contracts*, Volume Two, Tehran: Behnashr.[in Persian]
- Katouzian, N. (2007). *Specific Contracts, Volume 2 (Partnerships - Conciliation)*, 7th edition, Tehran: Ganj Danesh.[in Persian]
- Kazemi, M. (2010). Sale of Goods for Goods in Iranian Law with Comparative Study in Islamic Jurisprudence and Foreign Law. *Journal of Comparative Law*, 1(2), 156-123.[in Persian]
- Mafi, H; Falih, M. (2024). An Analysis of the Fundamental Principles Governing Demand Guarantees in International Commercial Law with

- Reference to the Commercial Bill. *Legal Civilization*, 7(22). DOI: 10.22034.2025.497916.1577LC. [in Persian]
- Meithami, H; Zamanzadeh, H. (2020). Supply Chain Financing Using GAM Certificates: Nature, Function, and Shariah Solutions, *Biannual Scientific Journal of Islamic Financial Research*, 9(2), 507-540. doi:10.30497/ifr.2020.75527.[in Persian]
- Moghaddam Abrishami, A., & Behnam, M. (2020). The intersection of the principle of independence and the prohibition of preferential payment in letters of credit and bankruptcy: With emphasis on U.S. law. *Legal Studies*, 12(4), 269–302. <https://doi.org/10.22099/JLS.2020.37039.3878>. [in Persian]
- Mousavi Khoei, S. A. (1989). *Mabani al' Urwah al-Wuthqa*, Vol, 2, Qom: Madrasah Dar al-'Ilm.[in Arabic]
- Muhaqqiq Hilli, A. (1983). *Sharā'i' al-Islam fi Masā'il al-Halal va al-Haram*, Vol. 1, Tehran: Islamic Studies Division at the Mission Institute. [in Arabic]
- Naeim Abadi, M; Hosinzadeh Sooreh, R; Abdollahi Pour, M.S. (2024). Policy Report: Supply Chain Financing Instruments; Challenges and Solutions. *Research Institute of Monetary and Banking, Central Bank of the Islamic Republic of Iran*. [in Persian]
- Najafi, M. H. (1983). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Sharā'i' al-Islam*, Vol. 23, Beirut: Dar Ihya' al-Turath.[in Arabic]
- Najafi, M. H. (1983). *Jawahir al-Kalam fi Sharh Sharā'i' al-Islam*, Vol. 24, Beirut: Dar Ihya' al-Turath.[in Arabic]
- Rahimi, S. A. A. (2023). Legal Structure of Supply Chain Financing Methods with Emphasis on Productive Credit Certificates, *Scientific Quarterly of Islamic Economics*, 23(90), 157-185. [in Persian]
- Sadr, M. B. (2004). *Al-Bank al-La Rabawi fi al-Islam*, Qom: Markaz al-Abhāth wa al-Dirāsāt al-Takhaṣṣuṣiyya li al-Shahīd al-Ṣadr.[in Arabic]
- Sarem Saffari, M; Khodayari, M. (2018). Analysis of Off-Balance Sheet Items: Moody's International Approach, *Economic Journal*, 18(11&12), 27-49.[in Persian]
- Shahbazi Nia, M (2004). Legal Nature of International Bank Guarantees and Comparison with Traditional Institutions, *Biannual Scientific Journal of Comparative Law*, (6), 111-140. [in Persian]
- Shahchera, M; Taheri, M. (2016). Mechanism of Monetary Policy Transmission through Off-Balance Sheet Items in Bank Lending, *Quarterly Journal of Economic Research and Policies*, 24(78), 145-170. [in Persian]
- Shahidi, M. (2005). *Civil Law 6, Specific Contracts 1*, 4th edition, Tehran: Majd.[in Persian]

- Shahidi, M. (2007). *Civil Law*, Vol.1 (Formation of Contracts and Obligations), Tehran: Majd.[in Persian]
- Shahid Thani, Z. (1990). *Al-Rawdah al-Bahiyyah fi Sharh al-Lam'ah al-Dimashqiyyah*, First Edition, Vol. 3, Qom: Davari Bookstore.[in Arabic]
- Sharma, A. & Joshi, T. (2022). Big Data for Central Banks: Exploring Applications in Monetary Policy, Financial Stability Monitoring and Bank Supervision, *Journal of Computational Social Dynamics*, 7(4),1-10.
- Tabataba'i Hakim, S. M. (1995). *Mustamsak al-Urwah al-Wuthqa*, Vol.۱۳, Qom: Dar al-Tafsir Institute.[in Arabic]
- Tabataba'i Yazdi, S. M. K. (1990). *Al-'Urwah al-Wuthqa*, Vol.5, Beirut: Al-Dar al-Islamiyyah.[in Arabic]
- Tabatabaei, S.M.S; Amini, M; Rastegari, M. (2023). Legal-Jurisprudential Subject of Guarantees in Commercial Documents (Dependent or Independent) and Its Effects on Holder's Rights Based on the Differentiation Theory, *Private Law Research*, 12(44), 49-95. doi:10.22054/jplr.2023.74824.2769.[in Persian]
- Ziyai, M. A; Moieni Far. (2013). Analysis of the Juridical and Legal Nature of Bank Guarantees. *Quarterly Journal of Islamic Economics*, 13(51), 121-144.[in Persian]

Regulations & Directives

- Amendment to the Directive on the Admission of GAM Certificates in the Stock Exchange, approved on November 13, 2024.[in Persian]
- Amendment to the Regulations on Control and Management of GAM Certificates, approved on April 7, 2024.[in Persian]
- Bylaw on the Admission of Productive Credit Certificates in Executive Agencies, approved on March 3, 2024.[in Persian]
- Bylaw on the Assignment of Contractual Receivables, approved on October 7, 202۰.[in Persian]
- Directive on Bank Guarantees (Rial-Based), approved on October 17, 2017. [in Persian]
- Directive on Domestic Documentary Credits (Rial-Based), approved on April 9, 2024.[in Persian]
- Directive on Productive Credit Certificates (GAM), approved on March 5, 2024.[in Persian]
- Directive on the Admission and Trading of Productive Credit Certificates, approved by the Board of Directors of the Securities and Exchange Organization on October 7, 2024.[in Persian]
- Directive on the Admission of Contractual Receivables, approved on March 10, 2024.[in Persian]

- Executive Bylaw of Article 8 of the Law on Maximum Utilization of the Country's Production and Service Capacity Concerning the Assignment of Contractual Receivables, approved on October 7, 2020.[in Persian]
- Executive Procedure for Welfare Cards Linked to GAM Certificates, approved on January 24, 2024.[in Persian]
- Executive Procedure on Factoring, approved on July 9, 2024.[in Persian]
- I.C.C. Uniform Rules for Demand Guarantees (URDG 758), 2010 Revision.
- Law on Financing of Production and Infrastructure, approved on March 12, 2024.[in Persian]
- Regulations on the Provision of Supply Chain Financing Services by Credit Institutions, approved on September 25, 2024.[in Persian]
- United Nations Convention on Independent Guarantees and Stand-By Letters of Credit, 1996.